

Sovon-Nieuws 4

In de kler: Joop Kleine

32e jaargang
december 2019

In dit nummer o.a.:

- Zeldzame broedvogels 2019
- 53^e midwintertelling watervogels
- Stikstof en vogels
- Joop Kleine in het zonnetje
 - Zwarte Zeekoet honkvast en zeldzaam
- Impressie Landelijke Dag 2019

meopta

MeoPro 8x42 HD

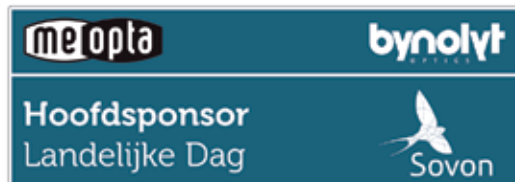
- 8X32 HD € 499,-
- 10X32 HD € 519,-
- 8X42 HD € 549,-
- 10X42 HD € 579,-
- 8X56 HD € 639,-

Speciale actie voor leden en tellers van **SOVON**:

Koop nu een Meopta verrekijker of telescoop en ontvang 10% korting op uw aankoop. Per verkochte kijker doneert Meopta bovendien 25 euro aan Sovon t.b.v. vogelonderzoek.

Kijk snel op www.sovon.nl/kortingmeopta

Deze actie is een samenwerking van **Meopta, Sovon en Het Vogelinformatiecentrum op Texel.**

Alle **Meopta** verrekijkers worden bij Meopta met de hand gebouwd en samengesteld met hoogwaardige componenten. Dit staat garant voor optische perfectie en betrouwbare prestaties in het veld.

In de grote verrekijkertest van Roots kreeg de **MeoPro HD 8x42** het "**Beste Koop**" predicaat.

EUROPEAN
OPTICS
since
1933

Technolyt®

E info@technolyt.nl • T +31(0)75 647 45 47 • I Technolyt.nl

meopta.com

Omgaan met feiten in tijden van toenemende polarisatie

Sovon-Nieuws

Nieuwsbrief van Sovon Vogelonderzoek Nederland over vogeltellingen, de vereniging en andere zaken betreffende vogels in Nederland.

Redactie

John van Betteray, Fred Hustings, Loes van den Bremer & Albert de Jong. Fotoredactie Harvey van Diek. Overname van artikelen of illustraties alleen in overleg.

Lidmaatschap

Contributie: € 20,00; (oud)waarnemers, leden van Vogelwerkgroepen en jongeren betalen € 15,00. Sovon-leden ontvangen viermaal per jaar Sovon-Nieuws en korting op Sovon-uitgaven en het abonnement op Limosa (pluslidmaatschap € 37,50).

Zie voor lid worden en diverse tarieven www.sovon.nl/lidmaatschap

Bestuur

Voorzitter Edwin Kok

Secretaris Susan Kaak

Penningmeester André Stougie

Overige bestuursleden Jaap van Gent, Lilian van den Aarsen, Ben van Os en Marcel Visser

E-mail: bestuur@sovon.nl

Bureau

Kantoor Sovon te Natuurplaza,
Toernooiveld 1, 6525 ED Nijmegen.

Tel: 024 - 7 410 410

E-mail: info@sovon.nl

Homepage: www.sovon.nl

IBAN: NL37 TRIO 0391 2031 85

IBAN: NL57 RABO 0105 1170 56

Ledenraad

Kijk op sovon.nl/ledenraad voor de vertegenwoordiger(s) vanuit uw district.

E-mail: ledenraad@sovon.nl

Directeur Theo Verstrael

Communicatie Carolyn Vermanen

Monitoring Rob Vogel

Onderzoek Julia Stahl

Doelstelling

Sovon Vogelonderzoek Nederland volgt de veranderingen in aantallen en verspreiding van alle in ons land in het wild voorkomende vogels. Signalerend onderzoek (monitoring) en veld- en bureaustudies dragen bij aan het verklaren van de gesignaleerde ontwikkelingen. Onze drijfveer is het toegankelijk maken van kennis en informatie voor natuurbeheer, natuurbeleid en natuurbescherming. Daarbij zorgen we voor goede borging van onze kwaliteit, onafhankelijkheid en objectiviteit.

Sovon coördineert, stimuleert en ondersteunt systematisch veldonderzoek door vrijwilligers. De meetnetten voor broedvogels en watervogels zijn onderdeel van het Netwerk Ecologische Monitoring, uitgevoerd i.s.m. het CBS en in opdracht van WOT N&M, het Ministerie van LNV, Rijkswaterstaat en de provincies.

Lay-out: van Groot tot Klein

Druk: Veldhuis Media BV

Sovon-Nieuws wordt gedrukt op FSC-papier en verstuurd in recyclebare folie van suikerriet. ISSN 1383-0635.

Foto boven:

Theo Verstrael (Harvey van Diek)

Foto's omslag:

Joop Kleine (Rob Buiters)

Ransuil, Ezumazijl 3 maart 2016

(Marcel van Kammen)

De huidige stikstofcrisis legt duidelijk bloot dat Nederland gebaande paden moet gaan verlaten. Doorgaan op dezelfde weg met landbouw, verkeer, bouwwereld en industrie is niet langer een optie nu de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State heeft bepaald dat het Programma Aanpak Stikstof (PAS) in strijd is met de Europese Habitatrichtlijn. Dat wisten we al vele jaren maar pas nu móet er worden geluisterd. Het maatschappelijk belang van een onafhankelijke rechterlijke macht is zelden zo duidelijk geweest.

De consequenties van deze uitspraak komt diverse partijen niet goed uit. Het is verbijsterend te moeten zien dat al lang bekende feiten, gebaseerd op onafhankelijke metingen die de toets der kritiek goed hebben doorstaan, plotseling als onbetrouwbaar worden weggezet. Nieuw is dat niet; aan de overkant van de grote plas zit een staatshoofd dat dit tot zijn favoriete bezigheden rekent. Ik heb lang gedacht dat wij in dit land slimmer waren.... Het RIVM, verantwoordelijk voor de stikstofmetingen (en nog veel meer), heeft zich in deze crisis gedragen zoals van een kennisinstelling mag worden verwacht: rustig blijven, transparant zijn, uitleg geven wat de cijfers betekenen en hoe betrouwbaar deze zijn. Daaruit spreekt de overtuiging dat onafhankelijk en gestandaardiseerd verworven feiten de basis moeten vormen voor elk maatschappelijk debat.

Sovon wordt, op veel kleinere ruimtelijke schaal, geregeld in eenzelfde positie gebracht, hoewel gelukkig zelden op zo'n intimiderende wijze. Resultaten van tellingen worden door sommige partijen (de tegenpolen in maatschappelijke discussies over natuurbescherming en jacht) in twijfel getrokken omdat ze hun belangen niet dienen. Verwijzend naar de onafhankelijke kwaliteitsborging door het Centraal Bureau voor de Statistiek en de voor iedereen toegankelijke veldmethoden die door de Sovon tellers worden toegepast, zijn de resultaten van de vogeltellingen altijd overeind gebleven in de rechtszaken waarin ze werden aangevallen. Daar zijn we uiteraard blij mee en trots op. Met de toenemende polarisatie in de samenleving kan worden verwacht dat er vaker twijfels zullen worden geuit. De enige manier om die weg te nemen is om altijd bereid te zijn toe te lichten hoe de cijfers tot stand zijn gekomen en wat ze betekenen, in de overtuiging dat daarmee de basis wordt aangereikt om besluiten te nemen. Jammer genoeg werkt het niet altijd op die manier, maar Sovon blijft daar wel voor staan op basis van een van onze kernwaarden, namelijk onafhankelijkheid.

● *Theo Verstrael*

Wilde Zwanen, Ooijpolder Gl.

Foto: Harvey van Diek

**Voor slaapplaatstellingen,
Midwintertelling of
watervogeltellingen
zie sovon.nl/teldata**

Zeldzame broedvogels 2019: Ijseend, Bonte Strandloper, Velduilen en veel meer

In november kwamen de broedvogel-districtscoördinatoren bij elkaar in Vierhuizen Gr. Hieronder wat nieuwtjes uit het Meetnet Broedvogels, aangevuld met onder andere informatie van werkgroepen en Waarneming.nl. Niet alles is geverifieerd en het volledige overzicht komt t.z.t. in het broedvogelrapport.

De winter was zacht met in De Bilt een gemiddelde temperatuur van 5,2 °C, bijna 2 graden boven normaal en goed voor een negende plek in de top 10 van zachtste winters sinds 1901. Dit kwam voornamelijk voor rekening van december en februari. Het voorjaar was zacht, met name in maart en april, en de zomer was zeer warm met op 25 juli de hoogste temperatuur ooit gemeten (40,7 °C in Gilze-Rijen NB). Sinds 1901 waren slechts drie zomers warmer, de warmste was die van 2018.

Zwanen t/m roofvogels

Het enige nest van een paar **Wilde Zwanen** in Zuidwest-Drenthe leverde geen vliegvlugge jongen op.

Een ronduit spectaculaire nieuwe broedvogel voor Nederland is de **Ijseend** die 'uit het niets' ineens op de Marker Wadden ging broeden. Eind juni kon het vrouwtje prachtig worden gefotografeerd met 4 pulli. De dichtstbijzijnde broedgebieden liggen in Scandinavië. Een tweede paar verbleef tot half mei bij Lienden Gl. Daarna werd alleen het vrouwtje nog gemeld.

Bijzonder was de vondst van een **Pijlstaart**-nest (9 eieren) in de Brabantse Biesbosch. In het sinds 2010 bezette broedgebied in Friesland werden 5 nesten van **Nonnetjes** gevonden.

Zekere broedgevallen **Roodhalsfuten** ontbraken in Drenthe voor het eerst sinds

de jaren negentig, zelfs op de vaste broedplaats Diependal (wel 2-4 territoria), waarschijnlijk door de droogte. Broedpogingen waren er wel op Ameland (nest), in het Volkerakmeer (solitaire vogel met nestbouw) en in het Drontermeer (nestindicerend gedrag).

Na een dip in 2017 met slechts 9 gemelde territoria lijken **Woudapen** wat te herstellen. In 2018 werden er 14 gevonden en op dit moment zijn er 20 bekend uit 2019 (Groningen 2, Overijssel 3, Gelderland 1, Flevoland 1, Zuid-Holland 8, Noord-Brabant 5).

De minimaal 30 paren **Kwakken** betreffen, zoals gebruikelijk, met name (nakomelingen van) vogels afkomstig uit gevangenschap. In Artis, Amsterdam, was het aantal met 18 nesten weer op niveau (in 2012-17: 17-24 nesten, maar in 2018 slechts 8 door late vorst en voorjaarsstorm). Nesten of territoria waren er ook in Middelburg Zl (3 nesten, waarschijnlijk 9 vliegvlugge jongen), Alphen a/d Rijn (5), de Biesbosch (2), Kinderdijk ZH (1) en Ooltgensplaat ZH (1).

Een paar **Visarenden** voerde in een boomnest in de Brabantse Biesbosch 3 jongen waarvan er hooguit 1 uitvloog. In een hoogspanningsmast elders in dit gebied bracht een paar op bijna 65 meter hoogte een mannetje groot dat op 10 juli geringd is. In de Sliedrechtse Biesbosch bleef het bij nestbouw. In het Midden-Limburgse

*Kwak, juveniele vogel met pluiz op de kop, Middelburg, 1 mei 2019.
Foto: Marcel Klootwijk*

Maasplassengebied bouwde een paar aan een kunstnest (geplaatst november 2018), maar er werden geen eieren gelegd. Een uitgebreid artikel over Visarenden in 2014-19 verschijnt binnenkort in De Takkeling (Werkgroep Roofvogels Nederland).

Hoopgevend was de vestiging van 7 paar **Blauwe Kiekendieven** op het vasteland in Groningen, waarvan 4 succesvol (Grauwe Kiekendief – Kenniscentrum Akkervogels, GKA). In het Waddengebied zaten broedparen op Terschelling (2, succesvol) en Texel (minimaal 1).

In 2017 broedde er voor het eerst een zuiver paar **Steppekiekendieven** in Nederland, er vlogen 4 jongen uit. Het vrouwtje van het paar kwam in 2018 terug en deed een, in de eifase mislukte, broedpoging met een Grauwe Kiekendief. In 2019 bracht een zuiver paar in hetzelfde gebied 6 jongen groot (GKA). Opmerkelijk genoeg zorgde één van de jongen uit 2017 in 2019 voor het eerste broedgeval ooit in Spanje. De GKA volgde ook dit jaar weer nauwgezet alle **Grauwe Kiekendieven**. Met 52 paren en maar liefst 142 uitgevlogen jongen was het een uitstekend seizoen.

Er werden 11 nesten van **Rode Wouwen** gevonden waarvan er 9 succesvol waren (De Takkeling 27-3, 2019). De Nederlandse nesten lagen in Drenthe (1; succesvol), Overijssel (5; waarvan 4 succesvol), Gelderland (2; 2) en Limburg (3; 2). In totaal vlogen er bij deze paren 28 jongen uit. De jongen werden voorzien van een zender (10) of kleurring (bijna allemaal) om informatie te verzamelen over terrein-

Een bijzondere nestvondst van een Pijlstaart in de Biesbosch, 29 april 2019.

Foto: Albert de Jong

gebruik, dispersie, migratie en vestiging als broedvogel (Stef van Rijn en Willem van Manen in samenwerking met GKA).

Zwarte Vrouwen nestelden in Noord-Brabant (2 uitgevlogen jongen) en Zuid-Limburg (mislukt in eifase of jongenfase), mogelijk ook elders.

Op 15 plekken werden nestbouwende **Zeearenden** waargenomen, verdeeld over Noord-Nederland (4), het IJsselmeergebied (5), het Rivierengebied (1) en Zuidwest-Nederland (5). De 13 daadwerkelijk broedende paren brachten 14 jongen groot (De Takkeling 27-3, 2019). Vier jongen werden door de Werkgroep Zeearend met een GPS-zender uitgerust om inzicht te krijgen in o.a. terreingebruik.

Rallen t/m sterns

Met waarschijnlijk amper 40 territoria was het een mager jaar voor de **Kwartelkoning**, vergelijkbaar met het dieptepunt deze eeuw (41 in 2017).

Roepende **Klein Waterhoentjes** werden gemeld in het Zuidlaardermeergebied Gr, de Onlanden Dr, de Weerribben Ov en Valkenswaard NB. Met minstens 33 territoria, vrijwel alle goed gedocumenteerd met een geluidsopname, deed het **Kleinst Waterhoen** het prima. De vogels zaten in Friesland (3), Groningen (12, waarvan 11 in het Zuidlaardermeergebied), Drenthe (2), Overijssel (3), Gelderland (1), Flevoland (2), Utrecht (2), Noord-Holland (2), Zuid-Holland (2), Noord-Brabant (3) en Limburg (1).

De groeiende populatie **Kraanvogels** telde 35 paren (kraanvogels.net). Ongeveer 25 brachten het tot eileg en 9 daarvan hadden kuikens. Van de minimaal 15 kleine kuikens werden er 6 vliegvlug. Het was voor het tweede opeenvolgende jaar erg droog in Nederland waardoor normaliter natte gebieden kwetsbaarder werden (verstoring, predatie). De meeste paren zaten in Drenthe en Friesland (27). Daarbuiten werden paren gemeld uit de Engbertsdijkerven Ov (1), Haaksbergerveen Ov (2), Wierdense Veld Ov (1) en het Korenburgerveen Gl (2). Bij

solitaire paren in de Mariapeel en de Grootte Peel (NB/Lb) bleef onduidelijk of ze tot nestbouw overgingen.

Sinds 2004 is de **Steltkluut** een jaarlijkse broedvogel. In 2019 doken zeker 20 broedparen op in Groningen (minstens 4 in Zuidlaardermeergebied en 2 elders), Overijssel (2), Utrecht (1), Noord-Holland (1), Zuid-Holland (4), Zeeland (1) en Noord-Brabant (5)

Zeer onverwacht was de vondst van een **Bonte Strandloper**-nest met 4 eieren op de Marker Wadden. De laatste gepubliceerde nestvondst was in 1986 in het Lauwersmeer.

Nieuwkomer **Pontische Meeuw** is aan een opmars bezig met dit jaar minimaal 18 zuivere paren en 3 mengparen. De grootste vestiging was bij Lelystad Fl: 12 paren en een mengpaar met Zilvermeeuw.

In het Zuidlaardermeergebied Gr kwamen **Witwangsterns** tot broeden in de Oostpolder (ca. 15 paren) en de Onnerpolder (20), waarmee nu 8 jaar achtereen gebroed is in of nabij dit gebied.

Uilen t/m gorzen

OehoeWerkgroep Nederland meldde dit jaar 28 nesten en 11 territoria zonder nest(vondst). De **Oehoes** zaten in Limburg (13 resp. 6), Overijssel (3; 3), Gelderland (7; 0), Noord-Brabant (4; 2) en, als nieuwe broedvogel voor de provincie, Drenthe (1; 0).

Dankzij een regionaal overvloedig voedselaanbod was het een topjaar voor de **Velduil**. Veldmuizen piekten in Friesland vooral in klei- en klei-op-veengebieden. De minstens 70 uilenparen zaten vrijwel alle in regulier boerenland. Er vlogen zo'n 130 jongen uit waarvan 94 met een ring. Elders werden nesten in boerenland gemeld in Groningen (1), Gelderland (3-4) en een paar kilometer buiten Utrecht-stad (5 eieren, niet succesvol). Tijdens een vergelijkbare muizenuitbraak in 2014 werden 44 nesten

IJseend met pulli, een onverwachte nieuwe Nederlandse broedvogel. Marker Wadden, 27 juni 2019. Foto: Eric Menkveld

gevonden op het vasteland van Friesland en enkele nesten elders. In 2019 mislukten, in vergelijking met 2014, relatief gezien meer nesten door maaien, deels direct en deels indirect (nest verlaten of gepre-deerd na het maaien). In Zeeland broedde een paar buitendijks op een schor, in het Waddengebied zaten paren op Terschelling (2) en Schiermonnikoog (1).

Na een late koudegolf in de winter van 2017/18 halveerde de stand van de **IJsvogel** tot 400-500 paren. Na de zachte winter 2018/19 volgde fors herstel, bijvoorbeeld in de Gooi- en Vechtstreek NH/Ut (van 24 naar ca. 50 paren) en in de Biesbosch (19 naar 45).

Bijeneters, nestelend in twee Limburgse gebieden (5 nesten), ontbraken voor het laatst in 2009 als Nederlandse broedvogel.

De voorbeeldig onderzochte populatie **Middelste Bonte Spechten** in Twente groeide tot 355 territoria, ruim boven het vorige topjaar 2018 (295). Een vergelijking van 40 telgebieden elders die in beide jaren onderzocht zijn, wijst eveneens op toename (+17% tot 74 territoria).

De **Cetti's Zanger** is in verschillende regio's al lang geen zeldzaamheid meer. In 95 gebieden die in 2018 en 2019 geteld zijn (minimaal één jaar bezet) nam het aantal met 70% toe. Integrale kartering door VWG Biesbosch leverde in dat gebied liefst 1403 territoria op. Vergelijk dat eens met 2010 (316) en 2015 (757). In district

Zuid-Holland-noord, direct ten noorden van de Biesbosch, zaten naar schatting 350 territoria. Langs de Lingeoevers bij Arkel-Leerdam Gl werden 60 territoria gevonden (eerste territorium in 2012). Ook dieper in het binnenland rukt de soort op. Zo werd in 2019 Drenthe bereikt (1), steeg het aantal in de Gelderse Poort (vestiging in 2016) naar 27 territoria en zaten er naar schatting 75 in district Brabant-Oost.

Het was, in ieder geval regionaal, een redelijk jaar voor de **Grote Karekiet**. Hij liet in de Randmeren (ca. 44 territoria) enig herstel zien na 'het slechtste jaar ooit', niet echter in het Vechtplassengebied (ca. 10).

Langdurig zingende **Graszangers** ver buiten het bekende kerngebied (Saeftinghe e.o.) werden gemeld uit het Bargerveen Dr (1-10 juli) en Beugen NB (28 juni – 22 juli). Een succesvol paartje in Westkapelle leverde het eerste bewezen broedgeval voor Walcheren op.

Een mannetje **Withalsvliegenvanger** probeerde vergeefs tussen 19-28 mei vrouwtjes Bonte Vliegenvanger te verleiden bij een nestkast in Leersum Ut.

Een succesvol broedgeval **Grote Gele Kwikstaarten** bij Haastrecht ZH was pas het derde voor deze provincie (2006 en 2007 Wollebrand Honselersdijk).

Een baltsend paar **Grote Kruisbekken** was op 4 april aanwezig in een BMP-gebied op de ZO-Veluwe; op 11 mei werd op dezelfde plek een uitgevlogen jong gezien. In

Pontische Meeuw, adult paar bij nest in 'kolonie' Lelystad, 1 mei 2019.

Foto: Albert de Jong

het najaar van 2018 en de winter 2018/19 werden in Nederland meerdere (groepen) Grote Kruisbekken gemeld. In 2017/18 was dat ook al het geval, wat resulteerde in 17 territoria in het voorjaar van 2018.

Europese Kanaries zijn inmiddels bijzonder zeldzaam. Tot nu toe werden slechts 6 territoria bekend. Een **Grauwe Gors** zong van 14-23 juni bij Asselt Lb. Net als in 2018 werd een zingende **Cirlgors** ontdekt, dit keer nabij Nederweert Lb (21 juni - 22 juli).

Mocht u nog gegevens van zeldzame broedvogels hebben, dan ontvangen wij die graag. Het rapport over 2018 valt komend voorjaar bij alle broedvogeltellers in de bus. Tot slot wil ik graag alle tellers, districtscöördinatoren, soortwerkgroepen en terreinbeheerders hartelijk bedanken voor hun inspanningen.

● **Arjan Boele**

Velduil, één van de 70 broedgevallen in Friesland, 24 juni 2019.

Foto: Klaas Akkerman

Aspecten van duurzaamheid bij het telwerk

Veel organisaties beginnen Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (MVO) serieus te nemen. Zo ook Sovon. In onze Meerjarenvisie 2018-2021 staat het voornemen meer werk te maken van het MVO-beleid. Daarom is er een werkgroep gestart die de werkprocessen op kantoor tegen het MVO-licht houdt.

Wat is MVO eigenlijk

Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen gaat om meer dan alleen duurzaamheid en rekening houden met het milieu. Het omvat ook, in brede zin, de zorg voor mensen.

Wat doen we al

Binnen kantoor proberen we papierverbruik terug te dringen en afval beter te scheiden. Sovon-Nieuws wordt gedrukt op FSC-papier en verzonden in recyclebare folie van suikerriet. Daarnaast bekijken we hoe toeleveranciers presteren qua duurzaamheid. Dat gaat van cateraar tot financiële dienstverlener. Sovon is bijvoorbeeld overgestapt naar de Triodosbank voor het betalingsverkeer rond verenigingszaken zoals contributies.

Een streven is ook meer mensen met 'afstand tot de arbeidsmarkt' in te zetten, maar dat valt nog niet mee...

Sovon is meer

Sovon is natuurlijk meer dan het kantoor. Sovon, dat is vooral het tellerscorps; jullie dus en de enorme hoeveelheid tellingen die

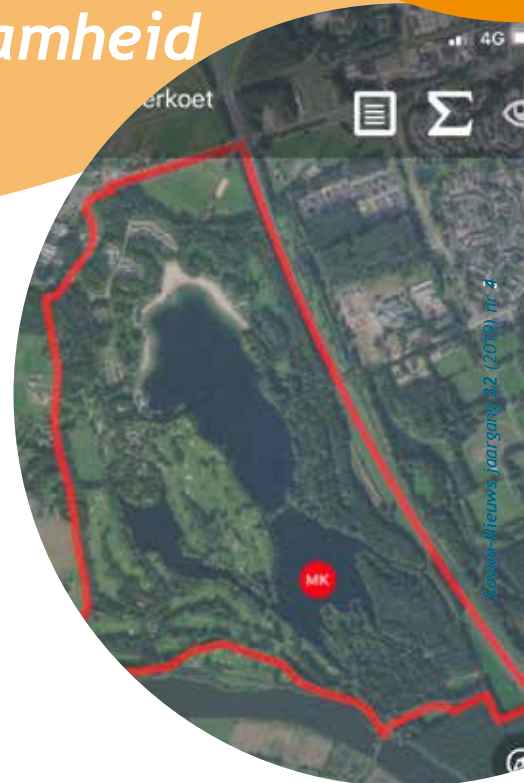
jullie verrichten. Wat kan daar qua duurzaamheid nog verbeteren?

Het papierwerk ten behoeve van de tellingen is al enorm teruggedrongen door de introductie van Avimap. Nog hoogstens 10% van de tellingen wordt op papier ingeleverd. Wij zullen blijven stimuleren dat tellers overstappen op online invoer via Avimap. Dat is niet alleen belangrijk voor het gebruiksgemak, voor de standaardisatie van de interpretatie en voor het optimaal gebruiken van de benodigde tijd, maar ook voor het streven zoveel mogelijk papierloos te gaan werken. Met de introductie van Avimap voor iOS, eind november, hopen we nog wat van die 10% af te knabbelen.

Wat kan er nog meer

Hoe we naar ons telgebied gaan, wordt vrijwel uitsluitend bepaald door de reisafstand. Probeer bij de keuze van een nieuw telgebied er een te kiezen binnen fietsafstand.

Openbaar vervoer is meestal geen optie gezien de vaak ongewone uren dat je voor het telwerk buiten moet zijn. Maak waar mogelijk gebruik van de fiets en anders is carpoolen wellicht ook een goed idee.

Digitale invoer helpt ons papier besparen

Nieuwe ideeën?

Kom je een duurzaam initiatief tegen of hebt je zelf een goed idee hoe Sovon verder te verduurzamen, dan delen we dat graag met de andere tellers. Dus laat het ons weten!

Stuur je suggestie naar info@sovon.nl of maak gebruik van de Sovon accounts op Twitter of Facebook. En denk niet dat 'een ander' het wel zal doen: we ontvangen liever twintig keer hetzelfde idee dan dat we er één missen!

● Theo Verstrael

Gezocht: Vrijwillige Districtscoördinator m/v voor registratie Kolonievogels en Zeldzame Broedvogels in de provincie Groningen

Sovon inventariseert al tientallen jaren de Nederlandse broedvogels volgens een vaste methode. Doel is om (veranderingen in) aantallen en verspreiding van broedvogels vast te leggen. De inventarisatie vindt meestal plaats met de BMP-methode (gebied onderzoeken op alle of alleen geselecteerde soorten) dan wel het tellen van kolonievogels of (één of alle) zeldzame broedvogels. Denk bij deze laatste categorie aan soorten als Middelste Bonte Specht, Kortsnavelboomkruiper, Grauwe Klauwier, Porseleinhoen, Kleinst Waterhoen, Paapje, IJsvogel en Bruine Kiekendief.

Het onderzoek aan zeldzame broedvogels en kolonievogels wordt districtsgewijs georganiseerd onder supervisie van het Sovon-kantoor. De Districtscoördinator (DC) is de regionale spin in het web. Het district Groningen betreft de hele provincie.

Wat zijn de kenmerken van een DC?

De DC werkt, met een vaste jaarlijkse onkostenvergoeding, als vrijwilliger. De DC benadert en stimuleert tellers, coördineert hun werkzaamheden en verzamelt en controleert de telresultaten. Daarmee is de DC een onmisbare schakel tussen Sovon-bureau, tellers en soms ook terreinbeheerders. Enige souplesse in de digitale wereld is handig (de meeste telgegevens komen digitaal binnen).

De belangrijkste kenmerken zijn echter: organisatorische aanleg, goede contactuele eigenschappen, enthousiasmerende uitstraling, voldoende kennis van de regionale avifauna en van inventarisatietechnieken, en de nodige beschikbare tijd.

Is je nieuwsgierigheid geprikkeld en wil je meer informatie dan kan je bellen of mailen naar Sovon: Joost van Bruggen (024-6848141, joost.vanbruggen@sovon.nl).

Midwintertelling watervogels 2019: minder vogels dan recente jaren

De 53^e midwintertelling vond plaats op en rond 12 januari 2019. In het hele land gingen zeker 1900 vogelaars, merendeels vrijwilligers, op pad om watervogels te tellen. De internationale midwintertelling wordt al sinds 1967 georganiseerd. Het doel is om gegevens te verzamelen over aantallen en verspreiding van overwinterende watervogels, zowel in Nederland als elders in Europa, Azië en Afrika.

De winter van 2018/19 was wederom een zeer milde en belandde volgens het KNMI daarmee in de top 10 van zachtste winters ooit. Inmiddels zijn zachte winters meer regel dan uitzondering. Door klimaatverandering wordt de kans op een koude winter statistisch steeds kleiner. In de aanloop naar de telling was december bijzonder zacht. Het nieuwe jaar startte eveneens zacht en nat en dat weertype hield aan tot de telling. Het natte telweekend weerhield sommige tellers ervan om op pad te gaan, zeker omdat ná de telling beter weer was voorspeld. In de week na de telling werd het langzaamaan kouder (en droger) en in het daaropvolgende weekend, toen de tem-

peratuur nog amper boven de nul uitkwam, werd nog een aardig aantal gebieden geteld.

Vijf miljoen en Brandgans het talrijkst

Vanaf 2011 ligt het totaal aantal getelde vogels steeds (dik) boven de 5 miljoen. De telling van 2019 leverde een krappe 5 miljoen op, duidelijk wat minder dan bij de voorgaande tellingen al kan het slechte weer in het telweekend van enige invloed zijn geweest. Nederland levert binnen de internationale midwintertelling stevast een van de grootste landelijke totalen op.

Van 53 soorten werden tijdens de telling meer dan 1000 vogels geteld (tabel 1). Het werd al een tijdje voorspeld en in 2019

*Grote Zaagbekken, ditmaal wat talrijker dan voorgaande winters.
Foto: Cor Fikkert*

gebeurde het: in de top 3 van meest getelde vogels stootte de Brandgans (654.000) de Kolgans (593.000) van de troon. De Smient (571.000) completeert het rijtje. Het aantal Kolganzen was nog kleiner dan in het voorgaande (relatief magere) seizoen en de soort noteerde de laagste waarde in meer dan 20 jaar.

Minder stijgers dan dalers

Bij (slechts) 14 van de 53 soorten was het getelde aantal tenminste 10% groter dan het vijfjarig gemiddelde, bij 18 minstens 10% lager. Ten opzichte van het voorgaande jaar was het aantal stijgers een stuk kleiner en dat van dalers groter. Hieronder worden enkele soorten besproken, ook soorten die de limiet van 1000 exemplaren niet haalden.

Net als vorig jaar was de grootste stijger in 2019 de Zwarte Zee-eend (+67% t.o.v. het vijfjarig gemiddelde, ditmaal 53.200 geteld). In 2017 was deze soort nog de grootste verliezer, wat illustreert hoezeer

*Brandgans, in januari 2019 de talrijkste watervogel. Lauwersmeer, 15 maart 2012.
Foto: Wies Vink*

Tabel 1. Getelde aantallen watervogels in januari 2019 (voorlopige cijfers) in vergelijking met het gemiddelde van de voorgaande vijf midwintertellingen (afgerond). Met groen is aangegeven indien het aantal tenminste 10% hoger is dan het vijfjarig gemiddelde, in zwart wanneer er geen of amper verandering is en in rood indien het aantal tenminste 10% lager is dan het gemiddelde. Weergegeven zijn de soorten met meer dan 1000 exemplaren in januari 2019.

de aantallen jaarlijks kunnen schommelen. Een van de factoren die hierbij een rol spelen is de beschikbaarheid van schelpdieren. Opvallend genoeg scoorde de Grote Zaagbek goed (+44%). Dat komt niet zozeer door hoge aantallen in 2019 (5900), als wel door nóg magerder aantallen in de voorgaande jaren, op 2017 na. Een sturende factor in het aantal Grote Zaagbekken in Nederland is de ijsbedekking in de Oostzee. Deze neemt al meer dan een eeuw af, met een versnelling sinds 1980 (European Environment Agency). Ijsbedekking wordt daardoor steeds minder een belemmering om te overwinteren in de Oostzee. Het ijs in de Oostzee reikte in januari 2019 verder naar het zuiden dan een jaar eerder (Swedish Meteorological and Hydrological Institute), wat de lichte aantalstoename in Nederland zou kunnen verklaren.

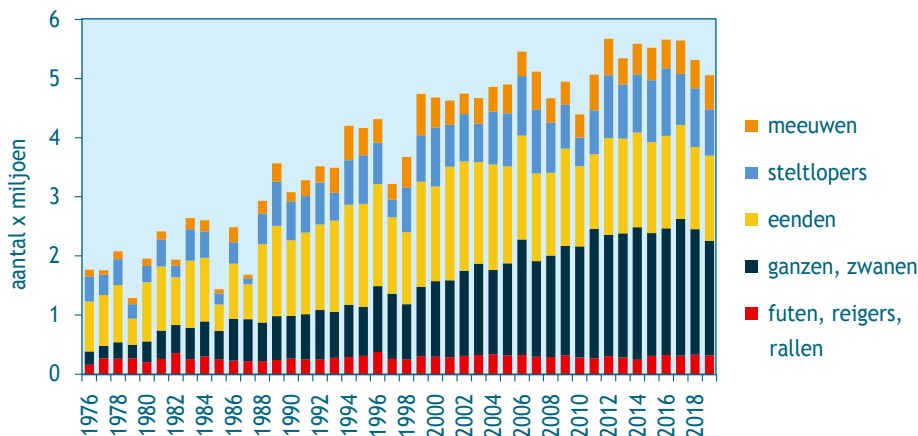
Het aantal Zilvermeeuwen kan van jaar tot jaar sterk fluctueren. In januari 2019 was deze soort de op twee na hoogste stijger (+43%) met vooral flinke aantallen in het Waddengebied, zoals op Ameland (15.500), Schiermonnikoog (11.400) en de Vliehors (7800).

Voor het derde jaar op rij was de Kleine Rietgans in 2019 de grote verliezer (-57%). Deze soort laat ons land steeds vaker links liggen en vertoeft er korter en in kleiner aantal. Het overgrote deel blijft tegenwoordig in Denemarken, waar de vogels zich tegoed doen aan maïsstoppels. De Kievit was de op één na grootste verliezer (-46%), verrassend omdat er tot aan de telling geen sprake was van serieuze vorst. Een deel van de gebieden is echter pas een week na het officiële weekend geteld, toen het aanzienlijk kouder was. Ook de Goudplevier (met -39% de op twee na grootste verliezer) was niet dik gezaaid, maar bij deze soort past dat bij de resultaten van de afgelopen tellingen, die eveneens lager uitkwamen dan het vijfjarig gemiddelde.

Genzen en zwanen

De Rotgans (44.200) kende een karige winter (-25% t.o.v. vijfjarig gemiddelde), net als de al genoemde Kolgans (-23%) en Toendrarietgans (-25%). De Brandgans werd ondanks lichte afname de algemeenste telsoort. Grote Canadese Ganzen (32.100) lieten wederom een recordwaarde

Soort	2019	gem 14-18
Rotgans	44.200	58.600
Grote Canadese Gans	32.100	29.100
Brandgans	654.300	678.500
Kleine Canadese Gans	1.800	1.800
Grauwe Gans	401.000	372.500
Soepgans	6.600	7.900
Kleine Rietgans	1.000	2.400
Toendrarietgans	141.500	189.400
Kolgans	593.500	774.300
Knobbelzwaan	30.500	27.500
Kleine Zwaan	4.100	5.600
Wilde Zwaan	2.500	2.400
Nijlgans	21.200	21.300
Bergeend	37.300	53.600
Slobeend	13.100	13.000
Krakeend	66.600	52.100
Smient	570.600	669.000
Wilde Eend	268.600	309.500
Soepeend	12.700	11.400
Pijlstaart	26.900	25.000
Wintertaling	54.300	57.600
Tafeleend	28.300	20.700
Kuifeend	132.500	132.500
Topper	62.900	78.900
Eider	97.200	84.800
Zwarte Zee-eend	53.200	31.800
Brilduiker	6.000	7.600
Nonnetje	1.800	2.200
Grote Zaagbek	5.900	4.100
Middelste Zaagbek	6.000	6.500
Dodaars	3.600	3.600
Fuut	17.200	15.300
Blaauwe Reiger	7.500	7.700
Grote Zilverreiger	6.500	4.700
Aalscholver	41.200	31.200
Waterhoen	16.700	15.900
Meerkoet	225.200	224.800
Scholkster	140.700	155.800
Kluut	1.600	2.300
Kievit	118.700	221.400
Goudplevier	47.200	76.900
Zilverplevier	21.200	23.300
Wulp	124.600	137.800
Rosse Grutto	54.100	60.900
Steenloper	5.200	5.400
Kanoet	39.300	62.800
Drieteenstrandloper	12.400	13.500
Bonte Strandloper	198.400	230.600
Tureluur	12.700	10.000
Kokmeeuw	197.100	198.900
Stormmeeuw	229.400	213.200
Grote Mantelmeeuw	7.300	5.800
Zilvermeeuw	139.300	97.600

Figuur 1. Aantal bij de midwintertelling 1976-2019 getelde vogels, uitgesplitst naar soortgroepen.

optekenen, terwijl Grauwe Gans en Nijlgans vrij stabiel bleven ten opzichte van recente jaren. Het aantal Wilde Zwanen was gemiddeld, maar dat van Kleine Zwaan maakte weer een flinke duikeling (-28%) al was het wel hoger dan in 2018.

Eenden

De Bergeend kende, net als een jaar eerder, een magere midwinter en kwam met 37.300 vogels op de laagste waarde sinds 2010 (-30% t.o.v. het vijfjarig gemiddelde). Het aantal Sloebenden is al jaren aan de hoge kant en 2019 was daarop geen uitzondering. De Krakeend behaalde voor het vijfde achtereenvolgende jaar een recordaantal. Inmiddels worden er landelijk zevenmaal zo veel Krakeenden geteld als rond de eeuwwisseling. Pijlstaarten herstelden zich na twee slechtere jaren. Verrassend en verheugend was het relatief grote aantal Tafeleenden (28.300), bijna een verdubbeling vergeleken met de laatste drie jaar. De Kuifeend kwam precies uit op het vijfjarig gemiddelde terwijl de Wilde Eend verder afnam (-13%) en de laagste waarde sinds de strenge winter van 1987 bereikte.

Nonnetje (-19%) en Brilduiker (-21%) bevinden zich nog steeds in een neergaande spiraal en dat contrasteerde met de (tijdelijke) opleving van de Grote Zaagbek. De sterk schommelende aantallen Toppers eindigden dit jaar in de min (-20%), terwijl de eveneens fluctuerende Eider positief uitkwam (+15%).

Duikers, futen, aalscholvers en reigers

Het aantal Roodkeelduikers was laag (89 ex., -87%). Net als beide voorgaande tellingen waren er erg veel overwinterende Aalscholvers (+32%). De Fuut kende een opleving (+13%) terwijl de Dodaars een baken van stabiliteit bleef en de Kuifduiker een steekje liet vallen (-15%). De Geoorde Fuut haalde het hoge aantal van vorig jaar niet, maar noteerde desondanks met 800 exemplaren een prima midwinteraantal (+14%). De Lepelaar benaderde het recordaantal van voorgaand jaar niet maar zat met 70 vogels nog steeds in de lift (+26%). De Kleine Zilverreiger maakte een pas op de plaats (-15%) terwijl de Grote Zilverreiger (+38%) met 6500 opnieuw een record vestigde. Het aantal Blauwe Reigers kwam redelijk op het vijfjarig gemiddelde uit.

Steltlopers en meeuwen

Vrijwel alle steltlopers zaten (soms ver) onder het vijfjarig gemiddelde, alleen Grutto en Tureluur noteerden getallen in de plus (respectievelijk +116% en +28%). De 790 (IJslandse) Grutto's waren zelfs het hoogste midwinteraantal ooit. Na de opleving vorig jaar zakte de Scholekster weer onder het gemiddelde (-10%). Het aantal van die andere schelpdiereter, de Kanoet, daalde na enkele vette jaren ver onder het gemiddelde (-37%). De wormeters Zilverplevier, Wulp en Rosse Grutto kwamen lager uit dan gemiddeld (ca -10%), maar Bontbekplevier en Kluut zakten met

Ganzen maken ongeveer 40% van alle getelde watervogels uit.

Foto: Harvey van Diek

minimaal een kwart een stuk dieper. Het aantal van 80 Zwarte Ruiters was de laagste waarde in tien jaar.

In tegenstelling tot de steltlopers zaten veel meeuwen (flink) in de plus. Naast Zilvermeeuw haalden ook Grote Mantelmeeuw (+26%) en Stormmeeuw (+8%) positieve cijfers. De Pontische Meeuw blijft in opmars (130 exemplaren, +54%) en ook de Geelpootmeeuw wordt 's winters steeds vaker opgemerkt (50, +81%). Twaalf Grote Burgemeesters zijn zeer noemenswaardig (alleen in 2017 meer).

Iedereen bedankt

Alle tellers worden heel hartelijk bedankt. Veel dank gaat ook uit naar de instituten, terreinbeheerders en provinciale diensten die grote en belangrijke gebieden voor hun rekening namen en de gegevens beschikbaar stelden. We hopen dat iedereen ook in januari 2020 weer meedoet.

Ben je nog geen teller maar ben je wel enthousiast geworden? We verwelkomen je graag als nieuwe teller! De midwintertelling is een eenvoudige watervogeltelling en vindt maar één keer per jaar plaats. Je kunt dicht bij huis blijven (maar het hoeft niet), want juist stads/dorpsvijvers en -wateren zijn interessant! Mensen die mee willen doen, kunnen kijken welke gebieden vacant zijn en deze direct claimen. Kijk op sovon.nl/vacant en kies voor Watervogeltellingen/Midwintertelling. Natuurlijk kun je je ook opgeven bij een van de regiocoördinatoren of de landelijk coördinator. Met Avimap (zowel Android als iOS) wordt het tellen van watervogels nog gemakkelijker: in het veld de telgegevens op de smartphone of tablet invoeren en met één klik doorsturen. Wil je thuis eerst oefenen? Dat kan met onze online watervogelursus. Daar leer je zowel de soorten kennen als aantallen schatten. Neem snel een kijkje op sovon.nl/nl/online-cursussen.

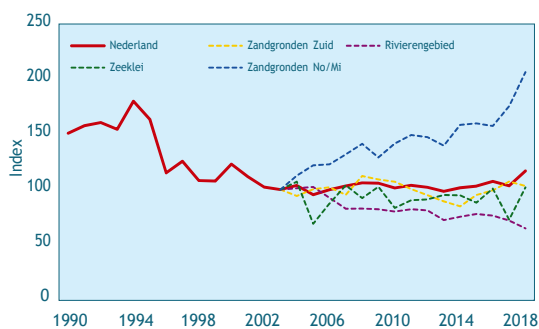
● **Menno Hornman & Erik van Winden**

Dodaars op ijs, in de recente zachte winters geen alledaags gezicht.

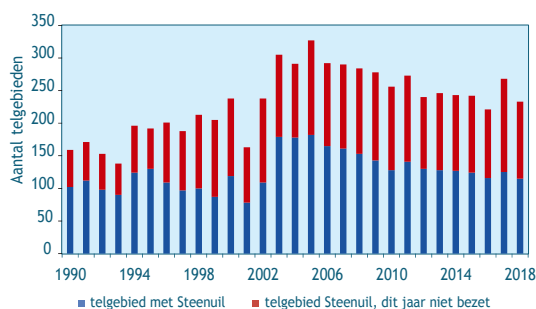
Foto: Marcel van Kammen

Inventariseerders van Steenuilen gezocht

Figuur 1. Steenuil. Populatieveranderingen (index) in Nederland (sinds 1990) en in vier regio's (sinds 2003).

Figuur 2. Steenuil. Aantal telgebieden per jaar waarin de soort is vastgesteld (blauw) en waarin ze eerder of later wel, maar in het betreffende jaar niet is vastgesteld (rood).

Hoe roepende Steenuilen inventariseren?

- In vast begrensde telgebieden van 125-2500 hectare (omvang afhankelijk van steenuilendichtheid), die in één avond te behappen zijn
- Breng minimaal 2, liefst 3 avondbezoeken tussen begin maart en half april
- Gebruik geluidsna bootsing, maar wel goed gedoseerd
- Geef exacte locaties van territoria door, bij voorkeur via AviMap

Zie voor aanvullende tips <https://bit.ly/34uSUtx> en sovon.nl/soort/7570

Verspreiding en populatie-omvang van de Steenuil zijn op de lange termijn behoorlijk gekrompen, maar sinds de eeuwwisseling is de stand min of meer stabiel (figuur 1). Er bestaat veel regionale variatie op dit landelijke patroon: in Drenthe en delen van de Achterhoek nemen de aantallen recent toe, terwijl de decennialange afname in het rivierengebied nog steeds doorgaat. De regionale trends kennen echter onzekerheden omdat de steekproef (regionaal) soms te wensen overlaat. Voor een goede inventarisatie van Steenuilen moet je het vroege voorjaar dan ook een aantal keren speciaal op pad in de avonduren. Tot 2003 werden Steenuilen alleen gevolgd als onderdeel van reguliere BMP-tellingen, maar sinds dat jaar wordt ook soortgerichte monitoring in vaste telgebieden gestimuleerd. Dit leidde aanvankelijk tot een sterke toename in het aantal telgebieden, maar dat bleek van tijdelijke aard (figuur 2).

Nestonderzoek

Door vrijwilligers van Steenuilenoverleg Nederland (STONE) wordt met veel inzet en succes geïnvesteerd in bescherming en broedbiologisch onderzoek. In recente jaren werden telkens ruim 1600 nestkaarten ingeleverd, en de Steenuil behoort daarmee tot de best onderzochte soorten. Waarom dan die schat aan nestgegevens niet gebruikt voor de aantalsmonitoring? Nestonderzoek vindt bijna uitsluitend plaats in nestkasten. Naar schatting driekwart van de Steenuilen broedt echter nog altijd in 'natuurlijke' nestplaatsen, zoals holtes in knot- en fruitbomen (zie Vogelatlas); een aandeel dat regionaal overigens sterk kan variëren. Het volgen van alleen nestkasten geeft daarmee geen representatief beeld van de lokale aantalsontwikkelingen, die immers anders kunnen uitpakken voor het deel van de populatie

Vergeet ook oude schuurtjes niet als broedplaats. Foto: Jens Stahl

dat in natuurlijke hopen broedt. Bovendien kan de inspanning waarmee beschermers kasten ophangen en controleren in de tijd veranderen.

Nieuwe tellers gevraagd

Daarom zijn we op zoek naar nieuwe tellers die in een vast telgebied de roepende Steenuilen in kaart willen brengen. Het meest bruikbaar zijn jaarlijks uitgevoerde tellingen, maar een lagere telfrequentie is ook goed bruikbaar. Je kunt bijvoorbeeld voor een driejaarlijkse cyclus kiezen, waarbij je elk jaar een ander telgebied inventariseert, zodat je van een groter gebied een beeld krijgt van de aantallen Steenuilen. In het vierde jaar start je dan met een nieuwe cyclus, waarbij je de telling in het eerste telgebied herhaalt.

Nieuwe telgebieden zijn vooral hard nodig in Noord-Brabant, de Achterhoek, noordelijk IJsseldal, westelijk rivierengebied, Zuid-Beveland, West-Friesland en Zuid-Limburg. Teken zelf een gebied in via portal.sovon.nl/portal/vacant/map/6, of stuur een (digitaal) kaartje naar arjan.boele@sovon.nl

Beschik je over telreeksen uit het verleden die nog niet bij Sovon bekend zijn? Deze zijn van harte welkom!

● Arjan Boele & Chris van Turnhout

Steenuil alert bij broedplaats in Gelderland.
Foto: Jordy Houkes

Dat ons land met een groot stikstofprobleem zit, zal niemand zijn ontgaan. In veel gebieden op zandgrond is de bodem hevig vermest en verzuurd. Heeft dit effect op vogels? En zo ja, hoe precies? Joost Vogels en Marijn Nijssen, onderzoekers bij Stichting Bargerveen, houden zich al jaren met de problematiek bezig en schuiven aan voor een driegesprek.

Een teveel aan stikstof in de bodem. Hoe ontstaat dat?

Marijn: 'Het gaat om twee processen: vermisting en verzuring. Vermisting betekent dat er stikstof bij komt in het ecosysteem. Denk aan uitlaatgassen van auto's waarmee stikstofoxide de lucht in gaat en ammoniak uit de veeteelt die uit mest vrijkomt. De twee stoffen verspreiden zich via de lucht en komen uiteindelijk weer op de bodem terecht. Naast vermisting leidt neerslag van deze stoffen ook tot verzuring van de bodem.'

Joost: 'In bijna driekwart van de natuurgebieden wordt de stikstofnorm overschreden en in veel gevallen echt fors. Bij de Programmatische Aanpak Stikstof nam de overheid aan dat de uitstoot van stikstof zou dalen en we in de 30 jaar tijd uiteindelijk bij die norm terecht zouden komen. Ondertussen konden we nog wel wat ruimte geven aan nieuwe uitstoters van stikstof. Maar het probleem is: alles wat er nu nog bij komt, zorgt voor een verdere verslechtering van de habitatkwaliteit.'

Marijn: 'Daar komt bij dat de laatste tien jaar de neerslag niet echt meer daalt en rond sommige gevoelige natuurgebieden zelfs wat stijgt.'

Hoe zien we dat terug in ons landschap?

Joost: 'Stikstof is een voedingsstof die ervoor zorgt dat planten die er veel van kunnen verwerken, harder gaan groeien. Grassen zijn daar het bekendste voorbeeld van. In open gebieden zoals heideterreinen en duinen rukt gras daardoor snel op en verdwijnen kruiden.'

Marijn: 'Meer gras zorgt voor een koeler en vochtiger microklimaat, wat het leven voor insecten lastig maakt. Veel insecten hebben kale grond en droogte nodig om te overleven.'

Joost: 'Ammoniak heeft nog meer invloed. Dat wordt opgenomen door planten uit de bodem. Dit proces zorgt ervoor dat de bodem versneld verzuurd en bodemmineralen sneller uitputten. In hele schrale bodems zorgt dit uiteindelijk voor interne

bodemvergiftiging, waardoor gevoelige kruiden niet meer kunnen overleven. Vooral in droge zandgronden is dat een groot probleem. De voedselkwaliteit van planten neemt hierdoor ook af. Vervolgens neemt ook de rijkdom aan insectenleven af. Zo kom je bij het voedsel van vogels uit.'

Noem eens een soort die daar last van heeft.

Joost: 'Neem de Grauwe Klauwier. Die is gedurende het broedseizoen afhankelijk van verschillende soorten grote insecten. In de heidegebieden zijn ze behoorlijk zeldzaam geworden, want daar zijn niet voldoende prooien meer. Je ziet ze daar alleen nog als de bodem nog een beetje in orde is, zoals bij Doornspijk op de Veluwe.'

Marijn: 'Klauwieren zie je wel toenemen in randzones van natuurgebieden. Daar wordt begraasd en is de bodem na afgraving voor natuurontwikkeling vaak niet zo schraal en wat vochtig.'

Onbedoeld compenseren zulke gebieden de misère op de heide voor Grauwe

Klauwieren. Landelijk neemt de soort toe. Zijn er soorten die heel duidelijk in de knel zitten door stikstof? Het Korhoen?

Joost: 'Voor die soort is de stikstofdepositie de nekslag. Op de Sallandse Heuvelrug, waar de laatste Korhoenders zitten, bemonster ik al jaren de chemie van de bodem en struikheide. We trekken ook sleepnetten door de heide om het rupsenaanbod te bekijken. In de struikheide zit te veel stikstof, waardoor er maar weinig rupsen zijn. Die zijn juist van levensbelang voor opgroeiende kuikens van Korhoenders. Deze sterven letterlijk van de honger.'

Marijn: 'De chemische balans in de planten is daar verstoord. De plantkwaliteit verslechtert en de insecten die ervan leven nemen daardoor in aantallen af.'

Dat is dus een andere situatie dan in de duinen. In de stukken waar nog Tapuiten broeden blijkt er nog wel voldoende voedsel voor hun jongen te zijn. Toch speelt ook daar de stikstofproblematiek.

Kuifmees, een in aantal afnemende soort. Door teruglopend broedsucces? Foto: Harvey van Diek

Albert de Jong (midden) in gesprek met Joost Vogels (links) en Marijn Nijssen (rechts). Foto: Joost van Bruggen

Ten behoeve van...

De vereniging Sovon Vogelonderzoek Nederland organiseert landelijke vogeltellingen en voert onderzoek uit ten behoeve van beheer, beleid en wetenschap. 74% van onze vrijwilligers gaf via een enquête aan graag meer informatie over het gebruik van telgegevens voor natuurbescherming- en beheer te willen krijgen. In deze serie belichten we daarom het gebruik voor beheer, beleid en wetenschap. In deze vijfde bijdrage een voorbeeld van onderzoek.

Marijn: 'In de duinen is het probleem dat konijnen grotendeels verdwenen zijn en het gras door vermessing snel opkomt. Tapuiten rennen achter insecten aan en dat gaat nu eenmaal niet in hoog gras. In dichtgroeïende duinen kunnen ze hun prooien niet meer bejagen, ook als die er nog wel zijn.'

Joost: 'Korhoenders komen hun hele leven niet van hun geboortegrond af. En Tapuiten komen ieder jaar terug naar precies hetzelfde stukje schrale grond. Bij zulke honkvaste soorten lijken dit soort processen het duidelijkst invloed te hebben. Althans, we kunnen het daar ook het beste meten. Bij vogels die uitwijkmogelijkheden hebben is het veel moeilijker om de rol van stikstof in hun systeem te zien.'

Marijn: 'Daar vind ik de Nachtzwaluw een aardig voorbeeld van. Je zou denken: minder insecten op de heide, dus een probleem.

Maar Nachtzwaluwen bestrijken een groot jachtgebied en vliegen gerust een bos of een beekdal in. Bij prooi-onderzoek samen met Sovon zagen we in 2007, het Jaar van de Nachtzwaluw, dat ze vooral van een paar nachtvlindersoorten profiteren die recent zijn toegenomen. Die vlinders profiteren op hun beurt waarschijnlijk weer van het warmer wordende klimaat.'

Joost: 'Een duidelijke link met stikstof is er niet voor de Nachtzwaluw. Het verschilt erg per vogelsoort en gebied of hij gevoelig is. Zo subtiel moet je dus ook kijken. Gooi nooit alles op een hoop.'

Specialistenwerk dus. Zien jullie aanknopingspunten voor Sovon-tellers om te helpen bij dit soort onderzoek?

Joost: 'In bossen op arme gronden zit er te weinig kalk in de bodem door verzuring.

Hierdoor nemen prooien met een kalkskelet sterk af. Van een zeer arm deel van de Veluwe weten we dat dit voor kalkgebrek in het skelet van Koolmezen zorgt. Bij de alom aanwezige, generalistische Koolmees zie je dit probleem misschien niet meteen terug in de aantallen en het broedsucces. Maar zoom eens in op honkvaste mezen in naaldbossen: Zwarte Mees en Kuifmees. Hebben die er meer last van?'

Marijn: 'Je zou nestkastjes van deze soorten in verschillende bossen kunnen ophangen. Aan het broedsucces kun je misschien zien waar de verzuring het sterkste doorwerkt.'

● **Albert de Jong**

Joop Kleine Vrijwilliger van het jaar 2019

Op 14 november huldigde Sovon de Drentse vogelaar Joop Kleine als 'Vrijwilliger van het jaar 2019'. De prijs wordt jaarlijks uitgereikt aan een 'supervrijwilliger' voor diens buitengewone inzet.

Joop Kleine zorgde met een indrukwekkende reeks van vogeltellingen ervoor dat het Dwingelderveld een van de best onderzochte gebieden in Nederland werd. De resultaten, niet alleen van vogels maar van vrijwel alle faunagroepen, vatte hij sinds 1983 nauwkeurig en gedetailleerd samen in dikke jaarverslagen. Met zijn activiteiten waren naar schatting 14 mensjaren gemoeid! Joop zelf komt elders in dit nummer aan het woord in een interview met Rob Bouter in de serie In de Klei.

Het Dwingelderveld is samen met het Fochteloërveen de beste plek voor broedende Kraanvogels in ons land. Joop kan ze vanuit zijn huis horen roepen. Elwin van der Kolk maakte speciaal voor Joop Kleine dit schilderij.

Zwarte Zeekoet in Nederland, honkvast met een lage trefkans

Zwarte Zeekoet, Neeltje Jans ZI,
21 december 2015.

Foto: Corstiaan Beeke

Zwarte Zeekoeten broeden op eilandjes langs rotsachtige kusten van vrijwel het gehele arctische gebied en zuidelijk tot in Denemarken en Schotland. De wereldpopulatie wordt op 400.000 tot 1,5 miljoen vogels geschat. Ze overwinteren dichtbij de broedgebieden, de meest noordelijke vogels blijven aan de rand van het pakijns. In Nederland is de Zwarte Zeekoet een zeldzame wintergast met minder dan 10 vogels per jaar.

In de databases van Sovon, Waarneming.nl, Dutchavifauna.nl (beoordeeld door de CDNA t/m 2006) en Trektellen.nl zitten 7915 records van Zwarte Zeekoeten, die samengevat 205 gevallen met 214 vogels vormen. Voor een zeldzame soort als de Zwarte Zeekoet zou het mogelijk moeten zijn om alle waarnemingen tot individuele gevallen terug te brengen. Ze kunnen lang op dezelfde plek verblijven en als ze ergens in de buurt opduiken, is de kans groot dat het om dezelfde vogel gaat. Zo bestempelde het CDNA waarnemingen van een adulte vogel van 21 januari t/m 9 april 2006 op Texel en van 24-30 april en 9 november t/m 9 december op Terschelling tot één geval. Deze voorzichtige lijn wordt hieronder gevolgd. Theoretisch kunnen bijv. meldingen van een adulte vogel op 9 januari 2019 (noord langs Camperduin) en vervolgens op 12 januari (ten noorden van Terschelling), 20 januari (zuid langs Texel), 21 januari (zuid langs Camperduin), 17 februari (oost langs Terschelling), 23 februari (zuid langs Texel), 24 maart (Rottumerplaat) en 21 mei (de Richel) één en dezelfde vogel zijn geweest.

Kustgebonden verspreiding

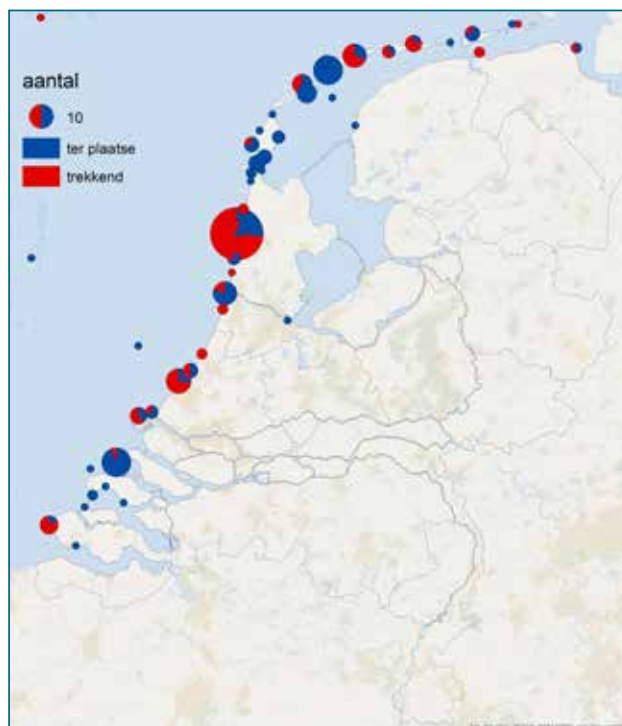
Op enkele gevallen na langs de waddenkust van Groningen en Friesland zijn alle waarnemingen dichtbij de Noordzeekust gedaan (figuur 1). Op vrijwel alle zeetrekelposten

zijn langstreckende of kort pleisterende vogels waargenomen. De meeste (50) zijn op telpost Camperduin gezien, met gemiddeld per 750 teluren één Zwarte Zeekoet. De belangrijkste locaties met langer verblijvende vogels zijn allemaal plekken met stenen dammen die enigszins op de favoriete habitat van Zwarte Zeekoeten lijken, zoals de havens van Terschelling, Vlieland, Texel, Den Helder en IJmuiden, en de Brouwersdam. Een langer verblijf is bij deze soort zeker geen garantie dat je hem ziet. Zo hebben de veelvuldig duikende exemplaren bij de Brouwersdam menig een heel wat vergeefse uurtjes gekost. De waarneming in de omgeving van Amsterdam (waarschijnlijk Zuiderzee) betrof mogelijk een stormslachtoffer en dateert al van 7 januari 1928. De vogel werd opgeraapt en belandde in Artis. Er zijn drie offshore waarnemingen, alle vanuit een vliegtuig tijdens de tweemaandelijks zeevogelmonitoring van de Noordzee.

Weinig ringmeldingen

Volgens de Britse trekvogelatlas worden Zwarte Zeekoeten weinig geringd omdat de kolonies klein zijn, zich op rotsige eilandjes bevinden en de nesten, tussen de rotsen en in holen, moeilijk vindbaar zijn. De dispersie-afstand tot de kolonie is gering en bedraagt bij adulte vogels gewoonlijk hooguit 15 km en bij jonge vogels nog geen 50 km. Toch zijn er zes ringmeldingen uit Nederland, waarvan drie uit Schotland (tabel 1). Bij de vondst uit 2009 gaat het over een afstand van (hemelsbreed) bijna 800 km. Moeilijk te beoordelen is de melding van een vogel uit Finland in 1969 in Groningen. Als deze via het Kattegat is gekomen, gaat het om een afstand van 1400 km. Dat is vergelijkbaar met de in Larvik (Noorwegen) geringde vogel die in Bretagne (Frankrijk) werd gemeld. De waarschijnlijke route maakt ook van Noorwegen een potentieel herkomstgebied.

Zwarte Zeekoet,
IJmuiden, 16 oktober 2013.
Foto: Hans Brinks

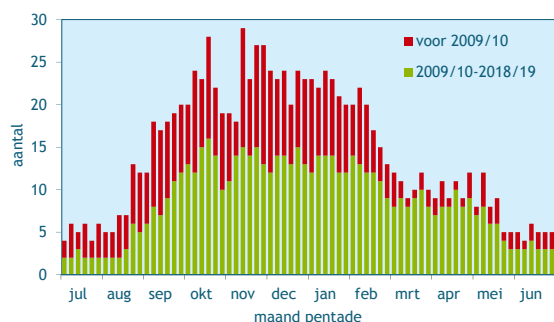
Figuur 1. Zwarte Zeekoet. Verspreiding in 1760-2019 met onderverdeling in vogels ter plaatse en trekkend.

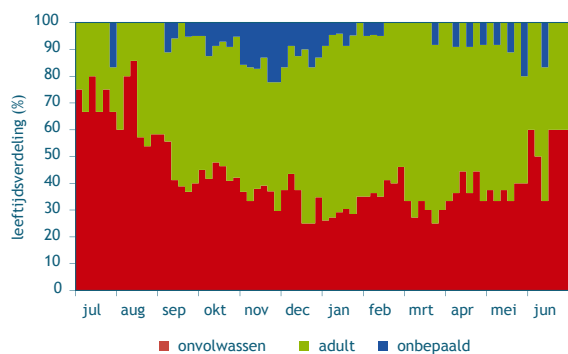

Tabel 1. Zwarte Zeekoet. Terugmeldingen van elders geringde exemplaren in Nederland (www.vogeltrekatlas.nl).

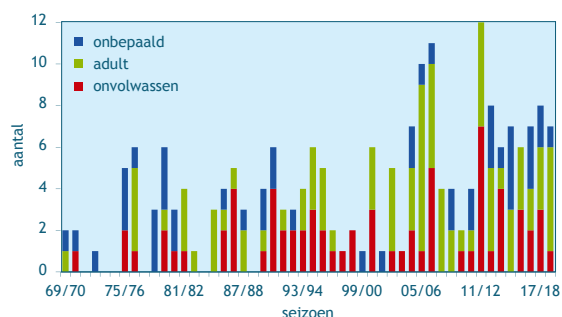
Ringdatum	Ringlocatie en leeftijd	Vinddatum	Vindlocatie	N dagen
20-jul-1966	Turku, zuidwest Finland, onvolwassen	27-jul-1969	Veendam(?), dood	1103
25-jun-1990	Jutland, Noord-Denemarken, nestjong	01-aug-1990	Terschelling	37
06-jul-1997	Aberdeen, Oost-Schotland, nestjong	12-jan-2012	Petten, vers dood	5656
29-jan-2005	Oostende, België, volwassen	05-feb-2005	Haamstede, dood	7
21-jun-2008	Wick, Noordwest-Schotland, volwassen	19-apr-2009	Griend, vers dood	302
09-jun-2011	Edinburgh, Schotland, nestjong	21-jan-2012	Den Helder, ziek	217

Figuur 2. Zwarte Zeekoet. Seizoenspatroon in 1760-2019. Totaal aantal per vijfdaagse periode met onderverdeling in gevallen uit de laatste 10 seizoenen en daarvoor. Voor vogels die langere tijd aanwezig waren is de gehele periode opgevuld.

Figuur 3. Zwarte Zeekoet. Verdeling van de leeftijd per vijfdaagse periode. Voor vogels die langere tijd aanwezig waren is de gehele periode opgevuld.

Figuur 4. Zwarte Zeekoet. Aantal vogels in 1969/70-2018/19 met onderverdeling in leeftijd.

Seizoensvoorkomen

Zwarte Zeekoeten zijn in alle maanden waargenomen en arriveren al vroeg, met stijgende aantallen tussen half augustus en half oktober (figuur 2). Tijdens de laatste 10 seizoenen bleven de vogels langer aanwezig dan eerder, toen ze eind februari grotendeels vertrokken waren. De mediane datum van pleisteraars verschoof van 27 november naar 26 december. Tot half februari is het verloop stabiel, daarna zien we in de recente periode een langer verblijf, gevolgd door overzomerende exemplaren. De eerste duidelijke overzomeraar was een onvolwassen vogel die van 1 juni t/m 30 september 1959 in de haven van Vlieland verbleef. Het tweede duidelijke geval was een adulte vogel van 17 mei t/m 19 augustus 2007 aan de noordkant van de Zeelandbrug bij Zierikzee. In 2012 overzomerde een vogel op de Waddenzee bij Texel, in 2015, 2016 en 2017 een aan de Brouwersdam en in 2017 twee in en rond de haven van Terschelling. Losse waarnemingen of vondsten in de zomermaanden maken aannemelijk dat overzomereren in het verleden vaker voorkwam dan uit de statistieken blijkt.

Leeftijdsverdeling

In Nederland worden voornamelijk onvolwassen exemplaren of volwassen vogels in winterkleed waargenomen. Van de op leeftijd gebrachte vogels (75% van het totaal) is 53% adult, waarvan 31% (ten minste enige tijd) in zomerkleed. Zomerkleed vogels zijn onmiskenbaar, helemaal zwart met eivormige witte vleugelvlek. Deze witte vlek blijft ook in adult winterkleed diagnostisch na de rui in september van de zwarte lichaamsveren. Adulten krijgen dan een wit kleed met grijze streping dat veel op

het onvolwassen kleed lijkt. Onvolwassen vogels hebben echter zwarte strepen in de vleugelvlek en zijn wat donkerder, vooral op de kruin. Het is niet altijd eenvoudig om de leeftijd te bepalen, getuige ook de conflicterende determinaties van langer verblijvende exemplaren. In figuur 3 staat de leeftijdsverdeling gedurende het seizoen. Tot en met oktober hebben onvolwassen (subadulte) vogels de overhand, daarna (na de rui) worden er meer adulte vogels gemeld.

Reële toename?

De oudste waarneming in Nederland dateert van december 1760, een vondst van een 'Groenlandsche Duif' op het strand bij Wassenaar; de volgende was op 30 november 1873 (archief R. Vlek). In de eerste 75 jaar van de vorige eeuw zijn er 22 gevallen (23 vogels). In de periode 1976/77 t/m 2004/05 waren er gemiddeld 2,5 aanvaarde exemplaren per seizoen (3,7 inclusief niet-ingediende gevallen). In de periode 2007/08 t/m 2018/19 liep dat op tot gemiddeld 6,25 vogels per seizoen. Het is de vraag of deze toename reëel is; de trend van de Zwarte Zeekoet op basis van uurgemiddelden op zee-rektelposten is stabiel (Trekellen.nl). De populatie in de Oostzee neemt af (wpe.wetlands.org), maar die in Schotland (het meer waarschijnlijke herkomstgebied) is recent vrijwel stabiel (jncc.gov.uk). De toename in Nederland kan waarschijnlijk grotendeels verklaard worden door een hogere detectiekans vanwege het langere verblijf, naast de toename van het aantal waarnemers en tellingen op zee-rektelposten.

● Erik van Winden

Alweer 39 jaar inventariseert Joop Kleine (Hoogeveen, 1943) meer dan vierduizend hectare Dwingelderveld en omgeving op broedvogels en andere fauna. Het leverde hem de eretitel 'Sovon-Vrijwilliger van het jaar 2019' op. 'Ik wil de veertig wel vol maken. En daarna kan ik alleen maar hopen dat anderen het net zo consequent voortzetten.'

Pleidooi voor vogelen met diepgang

Dichte mist geeft het Dwingelderveld iets mystieks. Vanaf het pad langs de rand van het heideterrein zijn de berijpte struiken van de jeneverbes op enkele tientallen meters afstand nog net te zien. Maar verder is het grootste natte heideterrein van West-Europa vandaag heel klein en stil. Hoog boven de mist roepen alleen een paar rietganzen en onder de grijze deken piept een verdwaalde Graspieper.

Joop Kleine vindt het maar niks. 'Ik mag graag van mij af kijken. Als je dan toch aan de rand van zo'n uitgestrekt gebied woont, dan wil je ook uitzicht hebben! Moet je nagaan; dit voorjaar konden we vanuit het kamerraam een broedend paartje Kraanvogels hier verderop bijna zien zitten!' Vandaag moeten Kleine en zijn vrouw Albertje het doen met de Ringmussen, een Boomklever, Kool- en Pimpelmezen en een Grote Bonte Specht, die op enkele meters van het raam van zijn werkkamer op het vogelvoer zijn afgekomen.

'We wonen nu alweer dertig jaar in deze voormalige dienstwoning van Natuurmonumenten', vertelt Kleine. 'Ik telde in die tijd al een aantal jaren in dit gebied, dus we hoefden geen twee keer na te denken, toen de beheerder ons de kans gaf om deze woning te huren. De rust is hier geweldig. Alleen bij oostenwind hoor je héél zachtjes wat geruis van de A28, maar verder...'

Grutto's op slaaptrek

Midden in een prachtig natuurgebied wonen met onder andere de Kraanvogel als tuinsort, wie wil dat nou niet?! 'De basis voor dit geweldige avontuur werd in 1973 gelegd', memoreert Kleine. 'Samen met Albertje bezocht ik toen een lezing van Arend van Dijk, van Sovon, in een kerk in Hoogeveen. Die vertelde over de vogels in deze streek en vroeg aan het eind van zijn lezing of er ook mensen waren die interesse hadden om vogels te tellen. Nou, dat had ik wel.'

De liefde voor het vogelen gaat voor Kleine namelijk nóg verder terug. De eerste vogelnotities staan in zijn dagboek uit het jaar 1956. 'Helemaal in het begin begon ik met vogelen door tropische vogeltjes te houden, maar dat was geen succes. Ik was veel liever buiten.'

'In 1969 zagen wij vanuit de flat waar wij toen woonden, in Hoogeveen, grote groepen slaaptrekkende Grutto's overvliegen. Op een gegeven moment zijn Albertje en ik daar maar eens achteraan gefietst, om te zien waar die bleven. We vonden toen een slaapplek van maar liefst 12.000 Grutto's in een ven in het Dwingelderveld. Moet je nagaan. Afgelopen jaar heb ik welgeteld twee slapende Grutto's in het gebied gehad.'

De carrière van Kleine als 'meester-teller' van het Dwingelderveld - van in totaal 20.000 door BMP-ers aan broedvogels gespendeerde uren, nam hij tenminste 70% voor zijn rekening, zo becijferde Kleine - begon in 1981. 'Inmiddels vriend Arend van Dijk moest halverwege het broedseizoen naar Spitsbergen en vroeg of

ik het telwerk van hem wilde overnemen. En dat gaat tot op de dag van vandaag door.'

Geen Sombermans

Wanneer we een wandeling langs de rand van het heideterrein maken - het aanvankelijk geplande bezoek aan de trektelpost is vanonder de dichte deken van mist totaal zinloos - toont Kleine zich allesbehalve een Sombermans. 'Natuurlijk, met die Grutto's zijn er nog veel andere vogels uit het gebied verdwenen. Tien soorten zijn sinds 1981 zelfs definitief uit het Dwingelderveld vertrokken. De vorige bewoner van ons huis vertelde bijvoorbeeld dat hij nog bolderende Korhanen vanuit de keuken kon zien. Maar tegenover die verdwenen soorten staan ook 28 nieuwkomers, waaronder 10 incidentele broeders en 18 blijvertjes. De Kraanvogel is daarvan de bekendste. Dit jaar zaten er zeven paartjes in mijn telgebied. Door de droogte hebben die met z'n allen helaas maar één jong groot gekregen; sinds 2007 echter brengt dat ene jong de score wel op in totaal elf nakomelingen.'

'Dit jaar werden ook regelmatig Zeearenden in het gebied gezien. Ik moet je eerlijk zeggen dat ik de onrust die deze roofvogel onder de ganzen veroorzaakt wel mooi vind, want over de verschillende ganzen die ook nieuw zijn gekomen in het Dwingelderveld heb ik wel wat gemengde gevoelens. Naast de stikstofdepositie uit de lucht, zorgen al die ganzen met hun keutels ook voor een behoorlijke vermessing van het gebied. Maar net als de vossen in het gebied, die ongetwijfeld ook jonge Kraanvogels prederen, is dit gewoon wat het is: het natuurlijk beloop.'

Onbetaalbaar

Sinds zijn eerste telling in '81 staat de teller voor Kleine op 39 broedseizoenen, het consequent getelde areaal op maar liefst 4400 hectare. 'In het broedseizoen ga ik dagelijks op pad. Dat deed ik ook al toen ik nog voor een regionaal nutsbedrijf werkte; gewoon, voor het werk een paar uur tellen. Vroeger draaide ik echt mijn hand niet om voor wandelingen en fietstochten van vele uren door het gebied. Inmiddels moet ik bekennen dat ik aan het eind van een ochtendje tellen wel even met een klassiek muziekje de bank opzoek. En van die muziek hoor ik dan al heel snel niets meer.'

De winters zijn voor de administratie. 'Ieder jaar maak ik een rapport met niet alleen de broedvogels; ook zoogdieren, reptielen, amfibieën en andere bewoners van het gebied komen aan bod.' Lachend voegt hij daaraan toe: 'De beheerders van het Dwingelderveld, met name Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten, weten mijn gegevens gelukkig op waarde te schatten. Als zij gegevens moeten hebben voor beleid en beheer, kunnen zij die zo uit de jaarverslagen halen. En omgekeerd ben ik weer blij met de onkostenvergoeding (en een aantal jaren geleden ook een elektrische fiets) die ik van de beheerders krijg.'

Wetenschapjournalist Rob Buiter maakt voor diverse media reportages over vogels en vogelaars. In de rubriek 'In de Klei' doet hij voor Sovon-Nieuws verslag van zijn ontmoetingen in het veld. Foto's Rob Buiter.

Dit jaar werd Kleine door Sovon vanwege zijn telwerk en minutieuze verslaglegging uitgeroepen tot 'Vrijwilliger van het jaar 2019'. Zelf realiseert hij zich ook terdege dat hij een vogelaar uit de buitencategorie is. 'Arend van Dijk telt al liefst vijftig jaar; zijn gebied grenst aan het mijne. Ik hoop volgend jaar op zijn minst de veertig vol te maken. Maar dat is tegenwoordig waarschijnlijk wel uniek ja. Het vogelen is "sneller" geworden.'

'Ik ben het stokje langzaam een beetje aan het overdragen. Sinds 2017 doen we het telwerk met een telgroep van tien vogelaars, waaronder gelukkig ook een aantal jongere. Maar of daar mensen tussen zitten die het net zo lang vol gaan houden...?'

In weerwil van de tijdgeest, van twitchers en van 'punttellingen' in plaats van consequent en bij herhaling getelde broedvogel-

plots, houdt Kleine toch een hartstochtelijk pleidooi voor wat hij noemt 'diepgang bij het vogelen'. 'Je ontdekt zoveel meer wanneer je het werk consequent op eenzelfde manier volhoudt. Je leert het gebied goed kennen. Ik heb bijvoorbeeld de neergang gezien van de Roodborsttapuiten, die uiteindelijk terug te voeren bleek op problemen in het overwinteringsgebied. Inmiddels zie ik ook weer de enorme opkomst van die soort. Ik heb ook "spijtop-tanten" als de Nachtzwaluw, Draaihals en Grauwe Klauwier zien komen. In de afgelopen kwart eeuw ging die van 1 naar 31 paar. Ik had afgelopen voorjaar ook een gezin Grauwe Klauwieren in mijn tuin. En pas kwam een Klapekster bij mijn voedertafel kijken of die een zangvogeltje kon pakken.'

Je ontdekt ook regionale verschillen tussen soorten die je iets kunnen vertellen over biotoop en beheer. Waarom doen Veldleeuw-erik, Graspieper en Wielewaal het hier bijvoorbeeld nog relatief goed terwijl het elders alleen maar bergafwaarts gaat? En je ziet ook meteen wanneer er iets aan de hand is in het gebied. De afgelopen twee broedseizoenen vielen de effecten van de droogte direct waar te nemen in de broedvogelaantallen en ook in het broedsucces van bepaalde soorten. Dat kan alleen maar als je heel consequent de vinger aan de pols houdt in een gebied.'

2020: het Jaar van de Wilde Eend

Het is één van de bekendste vogelsoorten van Nederland. Onder de watervogels is het veruit de wijdst verspreide en meest opportunistische. Je vindt hem overal waar water is: in natuurgebieden, polders, op vennetjes en rivieren, in havens langs de kust, zelfs in de meest aangeharkte stadsparken. We hebben het over de Wilder, de Jerk of de Hele Bout, maar het beste kennen we hem als de Wilde Eend.

De Wilde Eend is zo gewoon, dat we nauwelijks in de gaten hadden dat het er de laatste decennia langzaam steeds minder werden. Toch is sinds 1990 al ongeveer 30% van onze broedpopulatie verdwenen. De winteraantallen, bestaande uit Nederlandse standvogels en wintergasten van elders, vertonen een vergelijkbare afname. Naar de oorzaak tasten we in het duister. Weten we wel genoeg over onze talrijkste eend? In 2020 krijgen we de kans om deze soort eens extra onder de loep te nemen. Vogelbescherming en Sovon hebben 2020 namelijk uitgeroepen tot Jaar van de Wilde Eend.

Teloorgang van algemene soorten

De afkalvende broedpopulatie Wilde Eenden in Nederland past in het plaatje van de brede afname van voorheen zeer algemene vogelsoorten als Spreeuw en Huismus. De Wilde Eend kan zich uitstekend aanpassen aan menselijke activiteiten en is bijzonder opportunistisch bij het kiezen van leefomgeving en voedsel. Hoe kan een dergelijke soort in de problemen

komen? Daarom is het nodig meer te weten van de demografische processen – kortweg de geboorte- en sterftcijfers – van de Wilde Eend. Sovon maakte in 2015 een eerste overzicht van onze kennis. Er bleek over de tijd niet veel te zijn veranderd in het aantal eieren dat wordt gelegd, of het aantal nesten dat succesvol uitkomt. De jachtdruk op de Wilde Eend is afgenomen en de overleving van volwassen vogels lijkt iets te zijn toegenomen. Deze ontwikkelingen konden de achteruitgang niet verklaren.

Problemen in de kuikenfase?

Wat uit het kennisoverzicht wel naar voren kwam, is dat we niet overall (genoeg) informatie over hebben. Zo bleek nagenoeg niets bekend te zijn over de overleving van kuikens tussen het moment van uit het ei komen en vliegvlug worden. Zou daar een knelpunt zitten? We zien in het voorjaar natuurlijk regelmatig dat eendenkuikens worden opgegeten. Het zijn soms dramatische tafereel, maar dat hoort er toch bij, zou je denken? Dat is ook zo, tenzij de sterf-

te onder de kuikens (ook door bijvoorbeeld voedseltekort) zo hoog is dat ze de populatie niet meer op peil kunnen houden. In 2016 werd een publieksonderzoek opgezet om getallen te verzamelen over de overleving van eendenkuikens via melding van tomen (met leeftijdsindicatie). Tot en met 2019 leverde dat vele duizenden waarnemingen op. In het Jaar van de Wilde Eend is de tijd rijp voor de volgende stap. We gaan dit voorjaar proberen om extra veel waarnemingen te verzamelen en dan de vertaalslag maken naar de populatieontwikkeling: is de kuikenoverleving inderdaad de bottleneck voor de Wilde Eend?

Niet alleen kuikens tellen

Om te kunnen berekenen welke factoren beperkend zijn voor de broedpopulatie van de Wilde Eend zijn we van plan om een populatiemodel te bouwen. De kuikenoverleving is daar een onderdeel van, maar ook alle andere demografische processen. Daarom wordt in de lopende meetnetten van Sovon ook extra aandacht besteed aan de Wilde Eend. Denk bijvoorbeeld aan Nestkaart en het Meldpunt Dode Vogels. Daarnaast willen we graag weten of de verhouding tussen het aantal mannetjes

Grote groepen Wilde Eenden worden schaarser
Foto: Hans Gebuis

Recent geschreven

Wilde Eend, hoeveel van haar kuikens worden er vliegvlug?
Foto: Ruurd Jelle van der Leij

en vrouwtjes scheef is, zoals bij sommige andere eendesoorten, en wat een indicatie kan zijn van bijvoorbeeld hoge sterfte onder wijfjes. Daarvoor is het nuttig om het aantal mannetjes en vrouwtjes in groepen Wilde Eenden te turven en in te voeren op Waarneming.nl. Datzelfde geldt voor de verhouding tussen Wilde Eenden en Soepeenden. Er zijn dus gedurende het hele jaar voor iedereen volop mogelijkheden om mee te helpen met het ontrafelen van de mysteries rondom de Wilde Eend.

Blijf op de hoogte

In de loop van deze winter zal gaandeweg steeds meer informatie verschijnen over de projecten die we zullen gaan uitvoeren binnen het Jaar van de Wilde Eend. Zo wordt er bijvoorbeeld een nieuwe versie van de KuikenTeller app ontwikkeld voor het komende broedseizoen.

Alle updates over het Jaar van de Wilde Eend zullen verschijnen op de website www.jaarvandewildeeend.nl. Houd deze website dus goed in de gaten en doe mee!

● Erik Kleyheeg

Wat is de verhouding mannetje/vrouwtjes en Soepeend/Wilde Eend?
Foto: Peter Eekelder

De Turkse Tortel

Hay Wijnhoven schreef eerder in deze serie een fijne monografie over de Merel. Nu stort hij zich op een soort waar hij ronduit lyrisch van wordt, de Turkse Tortel. Observaties in de eigen omgeving vormen aanleiding om zich in het grijsbeige duifje te verdiepen, wat tot reizen over verschillende continenten en uitgebreid literatuuronderzoek leidt. Van geliefd bij de Ottomanen tot weggezet als *European thrash* in Amerika, de Turkse Tortel kent een bewogen geschiedenis. De fascinatie voor deze succesvolle kolonist spat van de pagina's af en de prachtige eigen tekeningen zijn een echte bonus.

256 blz., € 22,99, e-book € 14,99, Atlas Contact

Terug naar Rottumerplaat

Aaldrik Pot en Nicolette Branderhorst waren in 2019 vier maanden vogelwachter op Rottumerplaat. Ze doen in woord en beeld verslag van dit verblijf en vertellen over het dagelijkse leven van mens en dier op dit onbewoonde eiland. Over de vogels en de zoutvegetaties, maar ook de dynamiek van zand, zee en wind, naast ergernis over vervuiling. Bestuderen van de natuur is voor hen een onderdeel van het levensgeluk.

239 blz., € 29,95, uitgeverij kleine Uil

Spitsbergen

Aan de indrukwekkende serie boeken van kunstenaar Erik van Ommen, met teksten van Wilma Brinkhof, is dit deel toegevoegd. Over Spitsbergen, een archipel die door klimaatopwarming wordt bedreigd. Het boek verhaalt van de bijzondere landschappen hier, het dierenleven en de onderzoekers die er soms al tientallen jaren komen. Dit alles geïllustreerd met aquarellen, schilderijen, houtsnedes enzovoort van de gekende kwaliteit.

112 blz., € 22,50, uitgeverij Volt

De Scharrelaar 2

Nummer 2 is verschenen van De Scharrelaar, het 'vogel-tijdschrift voor lezers' vol 'getuigenissen van een leven dat zonder vogels zoveel kleurlozer zou zijn'. 15 bijdragen vol leesplezier en overdenkingen van auteurs onder wie Koos Dijksterhuis, Bart Ebbing, Rob Bijlsma en Remco Daalder.

135 blz., € 14,66, e-book € 9,99, Atlas Contact

Een prachtige Landelijke Dag

Ruim 2.000 vogelaars uit heel Nederland verzamelden zich zaterdag 30 november in de Reehorst voor inspirerende verhalen en workshops, vele ontmoetingen en struinen op de standhoudersmarkt.

Het prachtige zonnige winterweer weerhield veel vogelliefhebbers niet om zich te laven aan een dag vol vogelverhalen. Met meer dan 30 lezingen op het programma, was het natuurlijk onmogelijk om overal bij te zijn. De lezingen over onder andere de Marker Wadden, Batumi Raptor Count en over de herkenning van grote meeuwen trokken volle zalen.

Dank aan alle sprekers en medeorganisatoren Vogelbescherming, NOU en het NEM voor het neerzetten van weer zo'n mooi programma. En uiteraard zijn we ook veel dank verschuldigd aan onze hoofdsponsors Meopta en Bynolyt en onze overige sponsors zonder wie deze dag niet mogelijk was geweest.

Tot volgend jaar?

De 43e editie van de Landelijke Dag is op 28 november 2020, opnieuw in de Reehorst in Ede.

Foto's: Koos Dansen & Harvey van Diek

Avimap nu ook op iPhone beschikbaar

Heb je een iPhone of iPad? Ook daarmee kun je nu je tellingen in het veld invoeren. Download de app iAvimap in de App Store. Veel tellers gaven de afgelopen jaren aan het erg jammer te vinden dat Avimap nog niet beschikbaar was voor iPhones. Dankzij financiële steun vanuit het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM), Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten konden we dit jaar aan de slag met het ontwikkelen van de app. De meeste projecten, waaronder Watervogels en BMP, zijn al in iAvimap te vinden. Enkele ontbreken nog en zullen in de komende maanden worden toegevoegd.

We zijn blij dat we nu ook de vogelaars ondersteunen die een iPhone gebruiken. Veel tel- en invoerplezier! Heb je vragen of opmerkingen iAvimap? Laat ze dan even weten via helpdesk@sovon.nl

Meer informatie en uitleg: sovon.nl/avimap

Vogeltrek atlas.nl: ruim 100 jaar vogels ringen in beeld

Ruim 100 jaar vogels ringen in Nederland heeft een schat aan gegevens opgeleverd. Daardoor weten we steeds meer over onze vogels. Waar komen ze vandaan en waar overwinteren ze? Welke route nemen ze tijdens hun jaarlijkse reizen?

Op Vogeltrek atlas.nl vind je het antwoord. In de kaarten – er zijn vier standaardkaarten per soort – zie je goed welke relatie Nederland via vogelbewegingen onderhoudt met de rest van de wereld. Voor sommige soorten, zoals de Steenuil, zijn die relaties beperkt. Maar een nadere blik leert dat ook deze kleine uiltjes soms nog bewonderenswaardige afstanden afleggen. Van Spreeuw, Smient of Pijlstaart is het kaartbeeld ronduit indrukwekkend; de grote aantallen terugmeldingen komen uit een gebied dat zich ver ten oosten van Nederland uitstrekt. Van andere soorten is de hoeveelheid gegevens veel kleiner, maar laten de kaarten toch verrassende patronen zien. Kijk eens naar Frater, Appelvink of Barmsijs. Vergeet bij de laatste niet een flink eind naar het oosten te scrollen. De kaarten zetten het voorkomen van vogels in Nederland in perspectief, en de Vogeltrek atlas vormt zo een mooie aanvulling op de Vogel atlas van Nederland.

Grasduinen door de Vogeltrek atlas voelt als een ontdekkingsreis; met ruim 300 soorten valt er altijd iets te ontdekken. Wie de prachtige biografie 'De Grutto' van Albert Beintema heeft gelezen kent de zoektocht van de auteur naar bewijs voor de veronderstelde trekroute via de overstromingsvlakten van de Niger rivier in Mali, over de Sahara naar Italië en vandaar door naar Nederland. De overzichtskaart van de Grutto in de atlas maakt aannemelijk dat die route heeft bestaan. Of neem de intrigerende terugmelding van een in Nederland geringde Pijlstaart in Vladivostok. Schoolkinderen vonden de eend 15 jaar later dood en brachten de ring mee naar school. De handgeschreven brief van hun juf aan de ringcentrale in Moskou vormt het bewijs dat globetrotters zoals Pijlstaarten

soms een westelijke, en soms een oostelijke route kiezen vanuit hun Siberische broedgebied.

Naast kaarten biedt de Vogeltrek atlas veel andere informatie. Op de statistiekenpagina vind je per soort gedetailleerde informatie over de aantallen geringde en teruggemelde vogels per jaar en seizoen, de ringlocaties, biometrische gegevens, leeftijdsverdeling en –records, en de (veranderende) omstandigheden waaronder vogels worden teruggemeld. En het mooie is dat de atlas continu groeit; nieuwe ring- en terugmeldgegevens worden aan de lopende band toegevoegd. En omdat elk punt in de kaart kan worden aangeklikt, waardoor informatie over de melding zichtbaar wordt, kun je die door je zelf toegevoegde spannende melding al snel in GRIEL terugvinden.

Maar de website is nog niet af. Voor veel soorten moeten er nog teksten worden geschreven, terwijl het doe-het-zelf gedeelte, waar je allerlei selecties op de getoonde data kunt maken, nog stevig moet worden uitgebreid. De Vogeltrek atlas is een 'groeibriljant' die met jouw hulp alsmaar door kan blijven groeien. Dat kan door te doneren: al vanaf 15 euro kun je in de webwinkel op vogeltrekstation.nl een fraaie set kaarten kopen waarvan de opbrengst direct naar de ontwikkeling van de Vogeltrek atlas gaat. Het sponsorbedrag kan naar believen opgehoogd worden, en bijdragen van 100 euro en meer geven recht op naamsvermelding in de atlas bij de soort van jouw keuze. Zo help je mee met de verdere ontwikkeling van Vogeltrek atlas.nl!

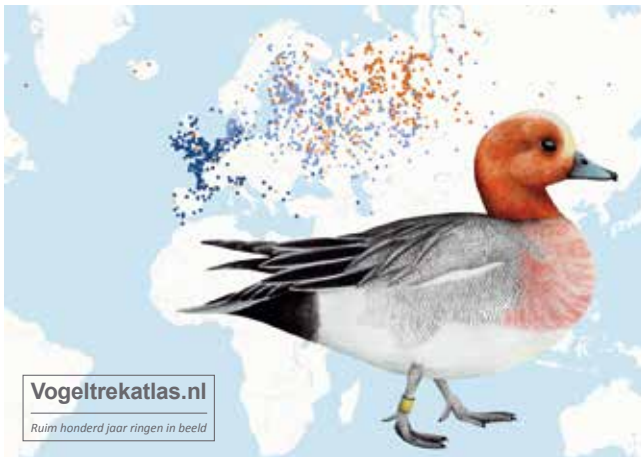
- **Henk van der Jeugd,**
Hoofd Vogeltrekstation (NIOO-KNAW)

*Spreeuw, eerste
kalenderjaar man.
Foto: Wender Bil*

*Ringmus.
Foto: Vincent van der Spek*

Gele Kwikstaart,
tweede kalenderjaar man.
Foto: Vincent van der Spek

Terugmeldingen van Smient en Zwartkop.
Zie vogeltrekatlas.nl voor betekenis
symbolen.

Pestvogel, adulte man.
Foto: Bram Ubels

Wolf Teunissen met pensioen

Bij Sovon blijven medewerkers vaak lang werken. Daar zijn we trots op en blij mee: dankzij hun gedurende vele jaren opgebouwde kennis en het in die jaren gerealiseerde netwerk zijn zij van grote waarde voor de organisatie. Zo kan Sovon de meetnetten blijven optimaliseren, nieuwe kennis ontwikkelen, creatieve onderzoeksideeën opdoen en deze, al dan niet met anderen, tot uitvoering brengen.

23 jaar Wolf

Een goed voorbeeld is Wolf Teunissen, die ruim 23 jaar bij Sovon als onderzoeker werkte aan het ontwikkelen van nieuwe kennis over weidevogels, de Kievit voorop. Opgeleid in Groningen als ornitholoog in de school van Rudi Drent kwam hij, via een carrière bij Bureau Ecoland en het toenmalige IBN, in 1996 bij Sovon binnen om er niet meer weg te gaan. Hij werd al snel een zeer gewaardeerd onderdeel van het complexe onderzoeksveld omdat hij er uitstekend in slaagde zich te richten op de echte kennisvragen, steeds onafhankelijk te blijven en vaak via gedurfde experimenten nieuwe gegevens te verzamelen. Altijd in teamverband en gebruikmakend van zijn enorm netwerk van collega's in binnen- en buitenland. Een mooi voorbeeld is zijn onderzoek met weegschaaltjes onder nesten van broedende Kieviten en Grutto's, om zo meer te weten te komen over predatie van legsels. De resultaten spelen nog steeds een grote rol in de discussie over weidevogelbeheer. Hij schromde ook niet om kievitskuikens van grote, op afstand leesbare kleurmerken te voorzien om informatie te krijgen over de kuikenoverleving; het werkte goed!

Kritische blik

Wolf was al die jaren een collega met een opbouwende maar kritische houding, niet gauw tevreden met simpele antwoorden op complexe vragen. Dat gold voor zijn eigen onderzoek, maar ook voor de organisatie en maatschappelijke stromingen met raakvlak aan zijn onderzoeksvelden. We mochten ruim 23 jaar vertrouwen op en genieten van zijn gedegen expertise en kennis, zijn kritische blik en grote collegialiteit. In de zomer van 2019 ging Wolf met pensioen en zwaaiden we hem uit.

Wolf met zijn afscheidscadeau,
een schilderij van Siegfried
Woldhek. Foto: Harvey van Diek

Afscheid

Wolf en drie andere prominente weidevogelaars, te weten Gerrit Gerritsen van Vogelbescherming, Aad van Paassen van LandschappenNL en Dick Melman van Wageningen Environmental Research droegen begin november het stokje symbolisch over aan hun opvolgers tijdens een weidevogelsymposium in Nijkerk. Een uniek samenzijn en passend afscheid van het netwerk waarin zij zo lang hun inspirerende werk hebben verricht. Bij Sovon volgt Erik Kleyheeg Wolf op.

Wij kijken voldaan terug op de jarenlange fijne samenwerking met Wolf en wensen hem succes en voldoening toe bij de dingen waarvoor hij nu alle tijd heeft!

● Theo Verstrael & Julia Stahl

Get the inside information on birding in Extremadura

Extremadura
BIRDING

www.birdinginextremadura.com

 BirdinginExtremadura
 @birdextremadura

JUNTA DE EXTREMADURA

 BLUE ELEPHANT

VOGELREIZEN
naar
droombestemmingen
voor beginnende én
doorgewinterde vogelaars

GROEPEN
INDIVIDUEEL
FOTOGRAFIE

www.blue-elephant.nl

 **Vogel- en natuurreizen
2020**

Vogels vliegen, wij niet!

NIEUW: Spanje	Extremadura en Gredos	17-04
Roemenië	Donaudelta, Vadu, Histria	apr-mei
NIEUW: Frankrijk	Camargue, Gorges en Causses	02-05
Polen	Biebrza en oerbos Bialowieza	08-05
Polen	Kano: Czarna Hancza en Biebrza	22-05
Engeland/Schotland	Farne Islands, Bass Rock, Cheviots	30-05
Zweden/Duitsland	Falsterbo en Boddenküste	26-09

 **In Polen ook individuele reizen
en maatwerk voor eigen groepjes**

agronatura.nl 085-7853820 info@agronatura.nl

Verzending Sovon-Nieuws

We krijgen zo af en toe de vraag waarom Sovon-Nieuws in plastic folie wordt verzonden. Samen met onze huisdrukker hebben we daarom vorig jaar gekeken naar alternatieven. Vanaf begin 2019 is de folie die gebruikt wordt voor de verzending van Sovon-Nieuws een folie op basis van riet-suiker en daarmee prima recyclebaar. De folie wordt daarbij niet bedrukt met een keurmerk, daar drukinkt an sich ook weer

vervuilend is. De folie die gebruikt wordt, kan bij het plastic afval.

Andere alternatieven zoals composteerbare folies geven op dit moment nog (te) veel problemen bij de inzameling en verwerking van plastic afval. Het komt namelijk vaak terecht bij het plastic afval omdat de folies de 'look en feel' van plastic hebben. En in de groenbak en met name de eigen composthoop blijkt het niet goed te composteren.

Ook zijn er tijdschriften die zonder folie en met de adressering op het blad geprint worden verzonden. Die techniek is alleen voor bladen met een echt grote oplage geschikt, zoals het blad van Natuurmonumenten. De ontwikkelingen bij de verpakkingsindustrie gaan echter snel, dus deze blijven we samen met onze drukker op de voet volgen! Eventuele suggesties kunnen naar info@sovon.nl t.a.v. Carolyn Vermanen.

Experience the big adventure with an ease.

ZEISS Victory Pocket

ZEISS Victory Pocket 8x25 and 10x25

The most compact premium binoculars from ZEISS

The new Victory® Pocket promise high performance in all kinds of outdoor applications. Despite their amazingly light-weight construction, their high magnification and FL-lenses with ZEISS T* multi-layer coating help them to deliver brilliant image quality. The asymmetrical folding makes it particularly compact.

www.zeiss.com/sports-optics

BIRDING BREAKS

Vogel- en natuurreizen naar wereldwijde bestemmingen

Reis met ons mee!

100+ groepsreizen
22 fotoreizen
55 expeditiecrises
20 weekenden in Nederland

EEN SELECTIE VAN ONZE REIZEN IN 2019 EN 2020:

Noord-Peru
€5.095,-
6 februari '20

Israël - Eilat
€1.850,-
25 maart '20

Kazachstan
€3.395,-
5 mei '20

Cuba
€3.850,-
17 februari '20

Cyprus
€1.595,-
7 april '20

Biesbosch
€420,-
22 mei en 5 juni '20

Fotoreis Japan
€5.950,-
18 februari '20

Galapagoseilanden
€6.950,-
15 april '20

Spanje - Extremadura
€1.475,-
Meerdere vertrekdata in
maart en april '20

Spanje - Andalusië
€1.695,-
21 april '20

West Pacific Odyssey

1 april 2021 / v.a. €8.595,-

Boek nu en ontvang een gratis
hotelovernachting en korting op
uw vlucht!

Mexico - Yucatan
€3.095,-
21 maart '20

Noord-Griekenland
€1.845,-
4 mei '20

ggto

www.birdingbreaks.nl • (020) 779 20 30 • info@birdingbreaks.nl
Kijk ook eens op onze facebookpagina voor actuele foto's en nieuws over onze reizen!

Limosa 92 - 3/4

Artikelen:

- De Sahel als overwinteringsgebied voor trekvogels (E. Wymenga e.a.)
- Voorkomen, dichtheid en habitatkeuze van Europese zangvogels in de Sahel (L. Zwarts e.a.)
- Hoe vergaat het onze lange afstands-trekkende zangvogels in Afrika? (C. Both e.a.)
- Grutto's als indicator voor veranderingen in landgebruik in de Sahel (R.A. Howison e.a.)
- De Sahel, een paradijs voor Kemphanen? (R. Vervoort)
- Het leven van de Grauwe Kiekendief in de Sahel in kaart gebracht door een combinatie van high-tech GPS-loggeronderzoek en ouderwets veldwerk (A. Schlaich e.a.)
- Een vergelijking van plaatstrouw en overleving van Bonte Vliegenvangers in het overwinterings- en broedgebied (C. Both e.a.)
- Wat bepaalt de aankomst van Afrikatrekkers in hun broedgebied in Noordoost-Friesland? (E.B. Oosterveld e.a.)
- De toekomst van de Sahel als overwinteringsgebied voor Europese trekvogels (M. van den Bergh e.a.)

Verwacht in één van de volgende nummers:

Najaarsfenologie Waterrietzanger, aantalsontwikkeling Huis- en Ringmus in de winter, eksternesten op gebouwen, broedprestaties van Nederlandse Huiszwaluwen, ruiende Casarca's in Nederland, nachtelijk foeragegedrag Kol- en Brandgans en meer.

Redactieadres: Romke Kleefstra • Natuurmuseum Fryslân
Schoenmakersperk 2 • 8911 EM Leeuwarden
romke.kleefstra@sovon.nl • tel.: 024-7 410 410

Heeft u één vogel in de hand? Of tien in de lucht?

ANWB
Vogelgids
van Europa

Werk in de natuur met

veldshop.nl

CL COMPANION
DE VRIJHEID
OM MEER
TE BELEVEN

SEE THE UNSEEN

Net mensen

Voor veel veldmuizen is dit zo'n beetje het laatste uitzicht. Daarna bungelen ze in de gele dolksnavel. Grote Zilverreigers kwamen dit najaar op allerlei plaatsen bij een gedekte tafel terecht. In veel veenweidegebieden, zoals in Friesland, en in graslanden langs de Grote Rivieren waren dit najaar nog behoorlijk wat veldmuizen actief. Stapelvoedsel voor deze snel toenemende wintergast.

Van enkele Grote Zilverreigers bij elkaar kijken vogelaars steeds minder op; het beeld raakt vertrouwd. Maar het tafereel van tientallen of honderden witte schimmen op een slaapplaats blijft fenomenaal. Tellingen van deze slaapplaatsen vormen de beste manier om de landelijke aantalsontwikkeling te volgen. In oktober 2019 telden vogelaars 230 slaapplaatsen. Dat leverde ronduit spectaculaire aantallen op, zoals 495 in het Friese Brandemeer, 381 in De Onlanden-oost in Groningen en 325 nabij IJsselstein. Maken we een bijschatting voor de regio's waar (nog) geen slaapplaatsen werden geteld, dan komen we op een landelijk totaal van ruim 11.000 Grote Zilverreigers uit.

Wat doen al die reigers hier? We zouden nog veel beter naar de voedsel生态学 moeten kijken. Zo blijken ze optimaal te profiteren van die curieuze muizenpieken. Ze wijzen elkaar de beste plekken aan, maar staan vervolgens elk in hun eigen muizenbubbel. Soms jaagt de een de ander een stukje weg door er met gestrekte nek op af te gaan. In een natuurarm landschap. Als solitaire jagers, die de beste plek voor zichzelf opeisen en het 's avonds weer op een akkoordje gooien met elkaar. Het zijn net mensen.

● *Albert de Jong*

*Grote Zilverreiger,
Markus Varesvuo (Agami)*

